

OBSAH / INHALT / CONTENTS

JIŘÍ PEŠEK, Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby [Das Leben der Prager Paläste. Die Adelspalais als Bestandteile des städtischen Organismus vom Mittelalter bis an die Schwelle zur Moderne / The Life of Prague's Palaces. Aristocratic palaces as a part of the urban fabric from the Middle Ages to the early modern era]	11
PETR FIDLER, „Form follows Function“. Zur Funktionalität der Profanarchitektur der frühen Neuzeit [“Form follows Function.” On the functionality of early modern profane architecture]	25
GUIDO HINTERKEUSER, Berlin – Wien – Prag: Andreas Schlüter, Johann Bernhard Fischer von Erlach und das Palais Gallas [Berlin – Vienna – Prague: Andreas Schlüter, Johann Bernhard Fischer von Erlach and the Gallas Palace]	59
MARTIN KRUMMHOLZ, Clam-Gallasův palác a jeho umělecký význam [Das Palais Clam-Gallas und seine künstlerische Bedeutung].....	77
LUBOMÍR KONEČNÝ, Clam-Gallasův palác – emblematická architektura? [Das Palais Clam-Gallas – eine emblematische Architektur?]	91
MANUEL WEINBERGER, Das Wiener Palais Clam-Gallas [Vienna's Clam-Gallas Palace].....	99
ULRIKE SEEGER, Městský palác prince Evžena ve Vídni jako možný vzor pro Jana Václava hraběte Gallase [Das Stadtpalais des Prinzen Eugen in Wien – Ein Leitbau für Johann Wenzel Graf Gallas].....	109
MARIE MŽYKOVÁ, Přepych, sláva a pád aristokrata: Eduard hrabě Clam-Gallas [Luxus, Ruhm und Fall eines Aristokraten: Eduard Graf Clam-Gallas]	125
JIŘÍ KROPÁČEK, Arcibiskupský palác: účelnost a styl [Das erzbischöfliche Palais: Zweckmäßigkeit und Stil]	143

LADISLAV DANIEL, Šternberský palác na Hradčanech: funkce – struktura – výzdoba [Das Palais Sternberg in Prag: Funktionen – Struktur – Ausstattung]	159
JIŘÍ KUBEŠ, Palác rodu Colloredů z Wallsee na Malé Straně v první polovině 18. století [Das Palais der Colloredo von Wallsee auf der Kleinseite in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts].....	171
MIROSLAVA JOUZOVÁ – LADISLAV JOUZA, Adolf Vratislav ze Šternberka jako stavebník pražského paláce na Malé Straně a barokního areálu v Zásmukách [Adolf Vratislav von Sternberg als Bauherr des Prager Palais auf der Kleinseite und des barocken Areals in Zásmuky]	193
MAŁGORZATA WYRZYKOWSKA, Barokowe pałace lojalistycznej arystokracji i cesarskich urzędników we Wrocławiu w orbicie wpływow Wiednia i Pragi (na wybranych przykładach) [Barockpaläste in Breslau unter Wiener und Prager Einfluss (an ausgewählten Beispielen)].....	219
MARTIN MÁDL, Malířská výzdoba barokních šlechtických rezidencí v Čechách [Die malerische Dekoration der barocken Adelsresidenzen in Böhmen].....	241
RADKA MILTOVÁ, Vztah ikonografické náplně nástěnných maleb k funkčním členěním rezidencí – slavkovský příklad [Das Verhältnis des ikonographischen Inhalts der Wand- malereien zu der funktionalen Gliederung der Residenzen – das Beispiel Austerlitz].....	277
VÍTĚZSLAV PRCHAL, Palácová zbrojnice hrabat Černínů na Hrad- čanech jako typ „umělecké sbírky“ [Die Rüstkammer im Prager Palais der Grafen Czernin als Typus der „Kunstsammlung“].....	301
JAN ROYT, Domáci středověké kaple v pražských domech a palácích [Mittelalterliche Hauskapellen in Prager Häusern und Palästen].....	327
WALDEMAR KOMOROWSKI – BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, Średniowieczne i renesansowe pałace krakowskie [Paläste des Mittelalters und der Renaissance in Krakau]	337
MAREK WALCZAK, Domniemany pałac królewski z drugiej połowy XIV wieku przy Rynku Głównym nr 17 w Krakowie [Der mutmaßliche Königspalast aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts am Krakauer Ring Nr. 17]	355

URSZULA SOWINA, Ze studiów nad standardem życia patrycjuszki krakowskiej w późnym średniowieczu [Aus den Studien zum Lebensstandard des Krakauer Patriziats im Spätmittelalter]	371
RENATA SKOWROŃSKA-KAMIŃSKA, Posiadłości ziemskie mieszczan toruńskich w połowie XV wieku. Przyczynek do badań nad mieszczaństwem i rycerstwem ziemi chełmińskiej w średniowieczu [Der Landbesitz der Thorner Bürger Mitte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Erforschung des Bürgertums und der Ritterschaft im Kulmerland des Mittelalters].....	389
KAMILA FOLLPRECHT, Szlachecy właściciele kamienic Rynku krakowskiego od XVI do XVIII wieku [Adlige Häuserbesitzer am Krakauer Ring vom 16. bis zum 18. Jahrhundert].....	399
AGNIESZKA SUGALSKA, Rezydencje książąt śląskich w późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym Wrocławiu [Die Residenzen der schlesischen Fürsten in Breslau im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit]	411
HELENA PEŘINOVÁ, Pozdně renesanční měšťanské paláce v Praze a Norimberku [Bürgerpaläste der Spätrenaissance in Prag und Nürnberg]	435
JENNIFER VERHOEVEN, Ignoriert oder rezipiert? – Die Auswirkungen des Palais Thurn und Taxis auf die Frankfurter Patrizierarchitektur des 18. Jahrhunderts [Ignored or reciprocated? – The influence of the Palace of Thurn und Taxis on Frankfurt’s 18th-century patrician architecture].....	451
ANJA WILDENHAYN, Bürgerliche Repräsentation in der Leipziger Architektur der Barockzeit [Burghers’ displays of status in Leipzig’s baroque architecture]	469
SANDRA MARIA RUST, Das Palais Thinnfeld in Graz (1740–1742). Ein Bauwerk nach Plänen des Wiener Hofbaumeisters Anton Erhard Martinelli [The Thinnfeld Palace in Graz (1740–1742). A building based on the designs of Vienna’s court architect (Hofbaumeister) Anton Erhard Martinelli]	485
EWA BARYLEWSKA-SZYMAŃSKA, Domy szlachty w osiemnastowiecznym Gdańsku [Die Häuser der Adligen in Danzig während des 18. Jahrhunderts]	505

- HANA VOBRÁTILKOVÁ, Měšťanské rezidence na Starém Městě pražském ve světle vizitačního protokolu Tereziánského katastru [Bürgerresidenzen in der Prager Altstadt im Licht des Visitationsprotokolls des Theresianischen Katasters].....535
- PAVEL SUCHÁNEK, Rezidence preláta v první polovině 18. století. Prelatura premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce [Die Residenz eines Prälaten in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Die Prälatur der Prämonstratenserkanonie in Hradisch bei Olmütz] 549
- ANNA FUNDÁRKOVÁ, Bratislavský palác Pavla Pálffyho [Das Pressburger Gartenpalais des Paul Pálffy] 557
- DIANA DUCHOŇOVÁ, Mestské sídla šľachty v Trnave a malokarpatských mestách v ranom novoveku [Stadtresidenzen des Adels in Tyrnau und den kleinkarpatischen Städten in der Frühen Neuzeit].....575
- DARIUSZ GŁÓWKA, Rezydencje magnackie w Warszawie w XVIII wieku [Aristokratische (Magnaten-)Residenzen in Warschau im 18. Jahrhundert].....591
- MAGDALENA BĄK – ANNA KRYSZTOFIK, Polska w miniaturze, czyli wizyta w pałacu Potockich w Warszawie [Polen en miniature – oder: ein Besuch im Palais Potocki in Warschau] 609
- ANNA G. PIOTROWSKA, Pałace arystokracji jako centra życia muzycznego – na przykładzie Pałacu Pusłowskiich w Krakowie [Aristokratische Paläste als Zentren des Musiklebens – am Beispiel des Palais Pusłowski in Krakau]..... 621
- JANKA PETŐCZOVÁ, Príspevok k výskumu hudobnej kultúry šľachtických rezidencií a mestských sídel v 16. a 17. storočí na území dnešného Slovenska [Ein Beitrag zur Untersuchung der Musikkultur in den Adelsresidenzen und den Bürgerhäusern im 16. und 17. Jahrhundert auf dem Gebiet der heutigen Slowakei] 633
- DARINA MÚDRA, Hudobná kultúra bratislavských palácov aristokratov v druhej polovici 18. storočia [Die Musikkultur der Pressburger Adelspaläste in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts] 647
- MICHAELA FREEMANOVÁ, „Der Carrousel“ [„Der Carrousel“] 659

MILENA LENDEROVÁ, Vídeňský palác Schwarzenbergů v období mezi časy. Změny a život v jeho zdech [Das Wiener Palais Schwarzenberg in der Zeit zwischen den Epochen. Veränderungen und Leben in seinen Mauern]	681
RICHARD KURDIOVSKY, Das Palais Coburg als Beispiel eines Paradigmenwechsels im Wiener Palastbau um 1850 – wie soziale Positionen das Aussehen und die Nutzung von Architektur bestimmen [The Palais Coburg as an example of a paradigm shift in Viennese palace construction around the year 1850. How social status determines the look and use of architecture]... 693	693
ANDREAS NIERHAUS, Wiener Paläste und die Repräsentation urbaner Eliten im Historismus [Vienna's palaces and status representation by urban elites during the historicist period]	713
ELŻBIETA MAZUR, Pałace Warszawy w XIX wieku [Warschauer Paläste im 19. Jahrhundert]	737
Zusammenfassung / Summary (<i>Olga Fejtová – Veronika Knotková – Hana Vobrátilková</i>).....	749
Seznam autorů	825
Obrazová část / Abbildungsteil / Illustrations section	I–CCXL

RESUMÉ

OLGA FEJTOVÁ – VERONIKA KNOTKOVÁ – HANA VOBRÁTILKOVÁ

ŽIVOT PRAŽSKÝCH PALÁCŮ

ŠLECHTICKÉ PALÁCE JAKO SOUČÁST MĚSTSKÉHO
ORGANISMU OD STŘEDOVĚKU NA PRÁH
MODERNÍ DOBY

Stati a rozšířené příspěvky z 26. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Ústavem pro dějiny umění Filozofické fakulty a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. až 11. října 2007 v Clam-Gallasově paláci v Praze

JIŘÍ PEŠEK, ŽIVOT PRAŽSKÝCH PALÁCŮ.

Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby

Archiv hlavního města Prahy se spolu se svým letošním partnerem, Ústavem pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, a tradičně i s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních studií Univerzity Karlovy inspiroval ke konferenci zasvěcené městským šlechtickým (ale do jisté míry i měšťanským) palácům a honosným sídlům novověké třístým padesátým výročím narození barokního sochaře, architekta a kreslíře Johanna Bernharda Fischera z Erlachu, který spatřil světlo světa v roce 1656. Fischerovým nejvýznamnějším projektem, přinejmenším v českých zemích, je pražský Gallasův, respektive posléze Clam-Gallasův palác, v posledních desetiletích honosná, ale životem naplněná rezidence pražského městského archivu. Toto vynikající dílo pražské palácové architektury a zároveň významný zástupce pražských aristokratických rezidencí se tak stalo inspirací a ústředním tématem sympozia. Mezioborové setkání českých i zahraničních badatelů, které v jistém ohledu navazuje na obdobné mezioborové sympozium „Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740“, uspořádané roku 2001¹, si vytýčilo za úkol propojit horizonty pohledu historiků města, historiků šlechty a historiků umění. Cílem bylo pokusit se jak o pokud možno komplexní posouzení nejen kvalit Clam-Gallasova paláce a jeho postavení v rodině pražských paláců², respektive komparativně v širším kontextu středoevropského

1 *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*, (edd.) OLGA FEJTOVÁ – VÁCLAV LEDVINKA – JIŘÍ PEŠEK – VÍT VLNAS, Praha 2004 (= Documenta Pragensia).

2 Pro Prahu srov. přehledně i s bibliografií do konce 20. století VÁCLAV LEDVINKA – BOHUMÍR MRÁZ – VÍT VLNAS, *Pražské paláce, Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995¹, Praha 2000², ze starší umělecko-historické produkce: EMANUEL POCHE – PAVEL PREISS, *Pražské paláce*, Praha 1973; ZDENĚK HOJDA – JIŘÍ PEŠEK, *Prager Palais*, München 1994. Srov. též PAVEL VLČEK, *Praha 1610–1700. Kapitoly o architektuře raného baroka*, Praha 1998, a čtyři svazky soupisu *Umělecké památky Prahy* z let 1996–2000: *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, (edd.) PAVEL VLČEK ET AL., Praha 1996; *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, (edd.) RŮŽENA BAŤKOVÁ ET AL., Praha 1998; *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, (edd.) PAVEL VLČEK ET AL., Praha 1999; *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, (edd.) PAVEL VLČEK ET AL., Praha 2000. Nejnovější příspěvek k dějinám klíčové pražské palácové architektury: MOJMÍR HORYNA – PAVEL ZAHRADNÍK – PAVEL PREISS, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001.

palácového stavitelství, tak o zhodnocení role a postavení palácových rezidencí v životě Prahy i v dějinách ostatních klíčových středoevropských měst.³

V centru zájmu referátů i konferenčních diskusí stojí ovšem především samotný Clam-Gallasův palác.⁴ Je to výstavná aristokratická rezidence, která má jak v rozsáhlé rodině pražských paláců, tak v širším středoevropském kontextu – a tady je v dobových koordinátách jeho vzniku třeba myslet samozřejmě především na Vídeň – vynikající postavení. Je přitom zajímavé, že dlouho do jisté míry unikala a zčásti dodnes uniká pozornosti evropského uměleckohistorického výzkumu. Ze zvědavosti jsem při psaní referátu otevřel heslo „Johann Bernhard Fischer von Erlach“ v populární (a ne právě vždy spolehlivé) německé Wikipedii. Pražský Clam-Gallasův palác tam chybí, ostatně stejně jako v rakouské oficiální informační databázi AEIOU – a to navzdory např. existenci krásné knížky Hellmuta Lorenze – v přehledu významných Fischerových realizací.⁵ Jako by pro některé německy píšící autory Praha ještě stále nebyla barokní součástí evropského uměleckého universa, nýbrž jen jakousi zanedbatelnou nekulturní provincií sovětské říše, městem ležícím na půl cesty k sarmatským stepím východu.⁶

³ Pro Vídeň jako pro Prahu kontextuálně nejvýznamnější komparativní případ srov. nejnověji v projektu, který byl editován pod vedením Petera Csense a Ferdinanda Opla: *Wien. Geschichte einer Stadt II. Die frühneuzeitliche Residenz (16. bis 18. Jahrhundert)*, (Hrsg.) KARL VOCELKA – ANITA TRAININGER, Wien – Köln – Weimar 2003; ze starší, na architektonický vývoj zaměřené literatury srov. ELISABETH LICHTENBERGER, *Die Wiener Altstadt. Von der mittelalterlichen Bürgerstadt zur City. Textband*, Wien 1977; HELLMUT LORENZ, *Barockarchitektur in Wien und im Umkreis der kaiserlichen Residenzstadt*, in: *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, (Hrsg.) KARL GUTKAS, Salzburg 1985, s. 235–248; a pro „zmizelou aristokratickou Vídeň“ srov. EDGAR HAIDER, *Verlorenes Wien. Adelspaläste vergangener Tage*, Wien – Köln 1984.

⁴ MARTIN KRUMMHOLZ, *Wachovy plány a původní dispozice Clam-Gallasova paláce*, Zprávy památkové péče 65, 2005, s. 344–351; TÝŽ, *Santino Bussi und Carlo Innocenzo Carlone im Prager Palais Clam-Gallas*, in: *Baroque Ceiling Painting in Central Europe. Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa. Proceedings of the International Conference Brno – Prague 2005*, (ed.) MARTIN MÁDL ET AL., Prag 2007, s. 219–231; nejnověji a zásadně komplexně pak *Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektur – výzdoba – život rezidence*, (ed.) MARTIN KRUMMHOLZ, Praha 2007.

⁵ HELLMUT LORENZ, *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Zürich – München – London 1992.

⁶ Již *Allgemeine deutsche Biographie VII.*, Leipzig 1878, s. 82 n., přitom Clam-Gallasův palác uvádí mezi Fischerovými nejvýznamnějšími stavbami.

Konference inspirovaná Clam-Gallasovým palácem se však nesešla jen z úcty k dílu a památce Johanna Bernharda Fischera z Erlachu. Stavba městského paláce, nadto paláce této velikosti a kvality, nebyla přece jenom záležitostí architekta, výhradním dílem umělce. Svým způsobem rovnocennou postavou tu byl i šlechtický stavebník, zadavatel architektonického úkolu a finančník projektu.⁷ Stojí za to podívat se na něj blíže, respektive obecněji studovat raně novověké aristokratické stavebníky, jejich motivace, cíle, umělecké představy a ovšem také jejich finanční možnosti.⁸ Co si Matyáš Gallas, především však jeho syn a v kontextu s palácem klíčová postava Jan Václav Gallas spojovali s vizí nového pražského sídla?⁹ Jaké sumy byli do něj připraveni investovat? A proč vlastně Gallasové nesituovali svoji rezidenci do císařské Vídně? Víme vůbec, jak vnímal a vykládal honosnou pražskou rezidenci svého důvěrníka, vysokého hodnostáře a diplomata císař Leopold I.?

Stejně tak nás ale bude zajímat, jak byl definován úkol pro Jana Fischera z Erlachu a ovšem v jakém kontextu tento práci přetíženy velký umělec vídeňského baroka, architekt prince Evžena Savojského, rival Hildebrandtův a od roku 1705 vrchní inspektor dvorských staveb sám pojal svůj úkol.¹⁰ Měl císař co mluvit do „soukromých“ zakázek svého architekta? A kdo vlastně vybral pro budování pražské

7 Tyto aspekty byly již před časem příkladně systematicky rozpracovány zejména pro Johanna Adama Ondřeje z Liechtensteina a jeho velkolepý palác v zázemí Vídně v Rossau: FRIEDRICH POLLEROS, *Utilità, virtù e bellezza. Fürst Johann Adam Andreas von Liechtenstein und sein Wiener Palast in der Rossau*, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 47, 1993, s. 36–52. Z novější literatury k těmto tématu srov. PETER FIDLER, *Über den Urheber eines Architekturwerks*, Opera historica 11, 2006, s. 167–174.

8 K těmto otázkám, zejména ke vztahu Jana Václava Gallase k princovi Evženu Savojskému a k jeho přímým i Dietrichsteiny zprostředkovaným zkušenostem s prací Johanna Fischera von Erlach srov. závazný referát ULRIKE SEEGER, *Das Stadtpalais des Prinzen Eugen in Wien – Ein Leitbau für Johann Wenzel Graf Gallas?*, v tomto sborníku. K souhvězdí dietrichsteinských paláců JIŘÍ KROUPA, „...alle Häuser als ein Corpus gedachtes unsers Fürstenthums ganz steiff beysamben verbleiben.“ *Dietrichsteinské paláce v českých zemích v 17. a 18. století*, Opuscula historiae artium. Studia minorae Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis F 42, 1998, s. 27–49.

9 Srov. mj. LUBOMÍR KONEČNÝ, *Clam-Gallasův palác – emblematická architektura?*, v tomto sborníku.

10 Srov. HELLMUT LORENZ, „...ich habe 14 Grose Werck undter hondten“. *Der Architekt Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656–1723) – seine Auftraggeber und seine Reisen*; in: *Reiselust & Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich*, (Hrsg.) FRIEDRICH B. POLLEROS, Petersberg 2004, s. 63–74.

rezidence ostatní umělce, zejména ony velikány Matyáše Bernarda Brauna a Carla Carloneho? Kdo a s jakou intencí ideově definoval jejich tvůrčí zadání? Byl to Jan Václav Gallas?

A můžeme vést přímé paralely Clam-Gallasova paláce s vídeňskou rezidencí prince Evžena, na jejíž prvé fázi se Fischer podepsal, nebo šlo „jen“ o rámcově srovnatelné umělecko-reprezentační podniky nejvyšší aristokracie říše?¹¹ Podle teze referátu Ulrike Seeger hrálo vnitřní uspořádání, architektonické pojednání řady detailů interiéru a ovšem vybavení mobiliářem v aristokratických rezidencích přinejmenším stejně velkou roli jako fasáda nebo reprezentační schodiště paláce. „Konzervativnější“ Fischer se ve Vídni v těchto otázkách vnitřního vybavení paláce fatálně rozešel s názory prince Evžena, pro jehož Hildebrandtem dostavěnou rezidenci poté naopak londýnský vyslanec hrabě Gallas obstarával množství mobiliáře a luxusního vybavení.

Když Fischer (po řadě návštěv Prahy od devadesátých let 17. století) navrhl roku 1713 pro Jana Václava Gallase na jeho žádost koncept nového paláce, který měl stát na jednom z velmi prestižních míst Starého Města, na křižovatce klíčových komunikačních os staré Prahy, ztratila již pražská aglomerace v důsledku vojenských triumfů habsburských armád nad Turky jednu ze svých velkých komparativních výhod oproti Vídni, totiž výhodu svého vojenského bezpečí.¹² Po stavbě vídeňské Linienwall roku 1704 se stavební areál vídeňského rezidenčního centra – do roku 1683, respektive do počátku 18. století stísněný – ohromně rozrostl. Jeho monumentální budování mohlo skokem nabýt nové dimenze.¹³ Přesto se hrabě Gallas, vysoký dvorský aristokrat, v této chvíli rozhodl pro Prahu. Proč? Byly to finanční, zemsko-prestižní, politické momenty, byl to snad podnět panovníka?

Nebyl ovšem mezi dobovou zemskou, ve Vídni však angažovanou aristokracií sám: Jiřím Kubešem na konferenci prezentovaný příklad Colloredů a jejich pražského, malostranského paláce, zbudovaného

¹¹ K těmto umělecko-historickým otázkám srov. výše zmíněné studie Martina Krummholze a příspěvek GUIDO HINTERKEUSER, *Berlin – Wien – Prag: Andreas Schlüter, Johann Bernhard Fischer von Erlach und das Palais Gallas*, v tomto sborníku.

¹² K obecným urbanistickým procesům této doby ve střední Evropě srov. komparativní studii JIŘÍ PEŠEK, *Prague, Wroclaw, and Vienna: Center and Periphery in Transformations of Baroque Culture?*, in: *Embodiments of Power. Building Baroque Cities in Europe*, (edd.) GARY B. COHEN – FRANZ J. SZABO, New York – Oxford 2008, s. 80–96.

¹³ Srov. KARL VOCELKA, *Die Stadt und die Herrscher*, in: *Wien. Geschichte einer Stadt II.*, (Hrsg.) K. VOCELKA – A. TRAININGER, s. 13–46, a FRIEDRICH POLLEROS, *Kunst und Kultur. Renaissance und Barock*, tamtéž, s. 453–500.

v letech 1715–1724, dokládá tuto reprezentační strategii dvorských aristokratů velmi plasticky.¹⁴ I obecněji bude třeba vzít v úvahu obvyklejší praxi tehdejšího aristokratického a patricijského života v Praze (respektive mezi Prahou, venkovskými rezidencemi a Vídní) zkoumaných desetiletí. Již před bezmála třemi desetiletími k tomu mnoho závažného řekl Pavel Preiss v uměleckohistoricky široce založené biografii hraběte Šporka.¹⁵

A jaké motivy vedly ostatní šlechtice, kteří od poloviny 16. do konce 18. století doslova po stovkách budovali své namnoze velmi honosné rezidence v Praze, či spíše hned řekneme ve všech čtyřech velkých pražských městech? Dávné představy o hierarchické struktuře pražské aglomerace raného novověku jsou za dnešního stavu výzkumů již neudržitelné: Hrad, Hradčany, Malá Strana, Staré i Nové Město byly – vždy v relaci ke své ploše – v podstatě obdobně vybaveny hustou sítí šlechtických paláců a honosných deskových domů šlechty. Olga Fejtová před časem zjistila jen na Novém Městě 17. století 170 takových (dnes ovšem většinou již neexistujících) objektů.¹⁶ Václav Ledvinka připomněl, že některé rody si v Praze budovaly hned dvě rezidence – reprezentační dům a provozní, ale svým charakterem také palácovou „druhou rezidenci“, o letních vilách na Novém Městě, Kampě nebo na příměstských statcích nemluvě.¹⁷ Jaká tedy byla „prestižní mapa“ aristokratické Prahy? Podle čeho ji můžeme sestavit? A jak se vztahovala funkční struktura města, respektive celé pražské aglomerace k této své palácové substruktuře? Můžeme pro tento

¹⁴ JIŘÍ KUBEŠ, *Palác rodu Colloredů z Wallsee na Malé Straně v první polovině 18. století*, v tomto sborníku.

¹⁵ Srov. PAVEL PREISS, *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 1981, a přepracované vydání TÝŽ, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003; nově pak PETR MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvem a absolutismem*, *Opera historica* 7, 1999, s. 139–162.

¹⁶ Srov. OLGA FEJTOVÁ, *Příspěvek k sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města pražského v 17. století – domovní majetek jako výraz sociálně-ekonomického potenciálu města*, *Documenta Pragensia* (dále DP) 17, s. 180.

¹⁷ K těmto otázkám srov. pro 16. století VÁCLAV LEDVINKA, *Dům pánů z Hradce Pod stupni (Příspěvek k poznání geneze a funkcí renesančního šlechtického paláce v Praze)*, *Folia historica Bohemica* 10, 1986, s. 269–316; TÝŽ, *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze (Pražské sídlo pánů z Hradce v 2. polovině 16. století)*, DP 9, 1991, s. 113–134; TÝŽ, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, (ed.) LENKA BOBKOVÁ, Ústí nad Labem 1992, s. 28–41.

problém a pro Evropu ležící severně od Alp najít paralely i v jiných velkoměstech raného novověku?

Jaké vlastně bylo soužití pražského hustého „palácového souhvězdí“ s měšťanskou Prahou? Z pramenů (s ohledem na jejich typový charakter vlastně nutně) sice víme spíše o konfliktech obou milieů, hospodářské dějiny nám však na druhé straně říkají, že se městská ekonomika pražské aglomerace nejpozději od konce 17. století do velké míry specializovala především právě na investiční, provozní i luxusní zakázky z prostředí aristokracie usedlé v městě, tj. na roli „servisního zázemí“ pro palácové rezidence. Patřilo k tomu i lukrativní řemeslné a obslužné zabezpečování „k reprezentativním investicím odsouzených“ obyvatel paláců a vytváření technického, uměleckého, hospodářského i organizačního rámce pro jejich sezónní i výjimečné prestižní akce. Tato s životem aristokratických rezidencí a jejich obyvatel spojená funkce města a měšťanů ovšem automaticky vytvářela i řadu hodnotových, uměleckých, prestižních, luxusních i širě konzumních příkladů a standardů také pro nižší společenské vrstvy, usedlé ve městě. Platilo to o módě a životním stylu, platilo to o chápání prestižních stavebních zakázek a o architektonických zadáních jejich stavebníků.

Respektovaly pak např. početné výstavné rezidence městské a měšťanské elity dominantně jakousi komunálně reprezentační strukturu města? Anebo se spíše pokoušely sledovat onu druhou, rozmístěním nejvýznamnějších šlechtických palácových sídel definovanou aristokraticky rezidenční mapu Prahy? Dnešní obyvatel města, ale i historik, žijící a působící v jeho zdech, snadno podléhá optickému klamu aktuálního „turistického“ strukturování historického vnitřního města. Navzdory řadě publikací o „zmizelé Praze“ tak příliš snadno zapomínáme, jak gigantické a svými zásahy nestejněměrné byly plošné i lokální destrukce staré šlechtické Prahy v druhé polovině 19. a první třetině 20. století, kdy z pražských ulic zmizely desítky a snad stovky šlechtických paláců.¹⁸ Zapomínáme též, že se zásadně změnila komunikační

¹⁸ KATEŘINA BEČKOVÁ, *Svědectví Langweilova modelu Prahy*, Praha 1996; TÁŽ, *Zmizelá Praha. Nové Město*, Praha 1998; TÁŽ, *Zmizelá Praha. Hradčany a Malá Strana*, Praha 2000; TÁŽ, *Zmizelá Praha. Dodatky I. Historický střed města*, Praha – Litomyšl 2003; TÁŽ, *Zmizelá Praha. Dodatky II. Historická předměstí a okraje města – pravý břeh Vltavy*, Praha – Litomyšl 2003; TÁŽ, *Zmizelá Praha. Dodatky III. Historická předměstí a okraje města – levý břeh Vltavy*, Praha – Litomyšl 2004; TÁŽ, *Zmizelá Praha. Staré Město*, Praha – Litomyšl 2005; TÁŽ, *Lost Prague. The City's Historic Centre*, Praha – Litomyšl 2007; a místopisné studie k dějinám staroměstských domů Jiřího

sít města. Jaká ale byla jeho funkční a jaká prestižní struktura, jaké byly uzlové body pražské aglomerace v období mezi usídlením dvora Ferdinanda II. Tyrolského v Praze roku 1548 a mezi ničivou – po devastujících pruských válkách definitivně přelomovou – josefínsko-napoleonskou epochou na konci 18. a na počátku 19. století, respektive pozdějšími časy plošných asanací druhé poloviny 19. století?¹⁹

Pojďme ale o krok dále a o rovinu níže: Obdobně významná jako otázka plošné struktury „palácové Prahy“ je i otázka, jak byla koncipována vnitřní provozně užitná struktura Clam-Gallasova paláce, respektive obecně palácových staveb raného novověku?²⁰ Jaká byla vnitřní komunikační struktura, jaké bylo sociální rozvrstvení prostor různého typu, případně jaké se nabízely možnosti omezení a vymezení „kontaktních ploch“ mezi aristokracií a obslužným personálem?²¹ Dnešní vyčlenění většiny pražských palácových staveb (až na úplné výjimky v běhu dějin zbavených původního mobiliáře) pro reprezentační, výstavní, kulturní, v horším případě byrokratické účely a funkce ovšem zastírá jejich dávný dominantně rezidenční a návazně, ba někdy i přednostně hospodářský charakter. Stáje s koňmi si

---

Čarka v Pražském sborníku historickém (10–19, 1977–1986) a v návaznosti práce Luboše Lancinger a k místopisu Nového Města pražského tamtéž (20, 21, 24, 25, 28, 31, 1987, 1988, 1991, 1992, 1995, 2000).

¹⁹ Srov. *Pražská asanace. K 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*, (ed.) KATEŘINA BEČKOVÁ, Praha 1993.

²⁰ K této problematice srov. obecně pro aristokracii i císařský dvůr: PETR FIDLER, *“Form follows Function”. Zur Funktionalität der Profanarchitektur der frühen Neuzeit*, referát v tomto sborníku, speciálně pak na příkladu jedné z nejvýznamnějších pražských palácových staveb 17. století: TÝŽ, *Invita invidia. Valdštejnský palác v rámci evropské architektury*, in: *Valdštejnský palác v Praze*, Praha 2002, s. 131–190; TÝŽ, *Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna – stavebník a mecenáš*, in: *Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?*, (edd.) ELIŠKA FUČÍKOVÁ – LADISLAV ČEPIČKA, Praha 2007, s. 88–101. Pro venkovské severočeské rezidence srov. důkladnou pramenovou studii: MICHAELA NEUDERTOVÁ, *„Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází.“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách*, *Opera historica* 7, 1999, s. 163–199.

²¹ K problematice sloužících různého rangu, k jejich roli na dvoře aristokratů i v doprovodu nižší šlechty, respektive k pohledu šlechticů na tento jim v podstatě trvale (i v nejintimnějších chvílích) přítomný personál srov. průkopnickou studii EDUARD MAUR, *Šlechtic a jeho sluha v barokní Praze. Několik poznámek na okraj opomíjené problematiky*, in: *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, (edd.) KATEŘINA JÍŠOVÁ – OLGA FEJTOVÁ – PETR KREUZ – JIŘÍ PEŠEK – HANA SVATOŠOVÁ, Praha 2007, s. 259–271.

snad ještě jsme schopni k palácům přimyslet, méně již smrduté hromady hnoje a odpadků, každodenní bučení dobytka, smrad prasat a ovšem i pohled na haldy palivového dříví, na kašny nebo i jen donesené štoudve s vodou, na šňůry s prádlem a další atributy běžného života a provozu takové rezidence. Její každodennost byla zřejmě při různých slavnostních událostech nebo pobytech většího počtu urozených hostů s příslušným doprovodem prolamována a provoz stupňován až do dramatického chaosu.

Jak se ale v průběhu staletí měnil provoz paláce spolu se změnami pozic a rolí jeho aristokratických uživatelů, respektive spolu s proměnami Prahy i životního stylu urozených elit? Odrazily se v těchto pragmaticky uživatelských rovinách života v městské rezidenci také pozdější stavební a interiérové „modernizace“, respektive adaptace palácových prostor? O funkčních plánech a hlavně o společensko-politických představách, které např. konkrétně stály za započatou, ale (v důsledku úspěšné stavby nedalekého Nosticova divadla) nedokončenou „divadelní“ přestavbou Clam-Gallasova paláce v poslední třetině 18. století, víme pořád ještě velmi málo. Podobně závažná je ale i otázka, co v tomto směru znamenalo „otevření“ paláce širší společnosti pražských šlechtických a posléze i měštanských elit v epoše Clamů a jeho úspěšné etablování jako významného uměleckého centra předbřeznové Prahy?²²

I když tedy byl Clam-Gallasův palác postaven do ohniska zájmu symposia s cílem vyvolat mezioborovou diskusi odborníků řady specializovaných oborů, nebylo by možno pochopit roli, charakter, funkci ani proměny života tohoto pražského paláce, kdyby nebyl porovnáván s dalšími aristokratickými rezidencemi v Praze i jiných říšských metropolích v 17. až 19. století. V popředí pozornosti tak proto stojí historické srovnání Clam-Gallasu s palácovými rezidencemi, respektive se sítěmi paláců velkoměst onoho okruhu, který při svých stavebních i sídelních plánech brali nebo alespoň odůvodněně mohli brát v úvahu aristokraté z oné vrstvy, která v 17. až 19. století určovala vývoj městských rezidencí stejně jako rytmus jejich společenského, kulturního, ale i hospodářského života v průběhu každého roku.²³

Jako nejbližší srovnání se pro Prahu raného novověku a 19. století

²² ROMAN PRAHL, *Prag 1780–1830. Kunst und Kultur zwischen den Epochen und Völkern*, Prag 2000.

²³ P. PREISS, *Boje s dvouhlavou saní*, a TÝŽ, *František Antonín Špork a barokní kultura*.

logicky nabízí ona druhá habsburskokocísařská rezidence Vídeň. Dále pak musí být ve větší nebo menší míře brány v potaz Drážďany, posléze Berlín, respektive Postupim, Mnichov, Bratislava, ale i slezská Vratislav a samozřejmě velkopolská královská Varšava nebo malopolská metropole (a do roku 1609 královská rezidence) Krakov.²⁴ Za velmi cenný příspěvek konference – a to nejen k poznání palácové problematiky v této části Evropy – pokládám skutečnost, že řada referátů ukázala formy a cesty kulturních a uměleckých transferů novinek, způsoby osvojování si nových konceptů palácového života v síti studijních i pracovních cest, zakázek a projektů dvorských, respektive ve významných rezidenčních žijících architektů a na stejné úrovni i podobných vazeb urozených stavebníků. Opuštění starších ideologizovaných hierarchizovaných umělekohistorických modelů „vyzařování“ novinek z „center“ na „periferii“ umožňuje produktivně sledovat prolínání a oscilaci konceptů mezi Římem, Paříží, Vídní i Prahou a dalšími centry.²⁵

Zajímavý okruh otázek souvisí i s problémem, do jaké míry byl bohatý finanční a obchodní patriciát říšských měst renesanční, barokní a snad i pozdější epochy schopen „udržet kontakt“ se stavebnictvím aristokracie? V jakém rozsahu a kdy u něj lze zjistit takovouto ctižádost, ale opět i takovou praktickou realizační možnost a ovšem zadavatelskou tvůrčí a reprezentační intenci a invenci? Srovnání šlechtických paláců s městskými nešlechtickými rezidencemi Prahy, Lipska, Norimberku, Augsburgu nebo Frankfurtu nad Mohanem, možná i Gdaňsku či Toruně v tomto směru mnohé alespoň naznačuje. Velmi plasticky to ilustruje referát Anjy Wildenhayn věnovaný Lipsku

²⁴ SROV. MAŁGORZATA WYRZYKOWSKA, *Barokowe pałace lojalistycznej arystokracji i cesarskich urzędników we Wrocławiu w orbicie wpłyów Wiednia i Pragi*, referát v tomto sborníku; TAŻ, *Wrocław w orbicie Wiednia. Kilka uwag o związkach architektury śląskiej i austriackiej w dobie baroku*, in: *Centrum i Peryferie. Materiały III Ogólnopolskiej Studenckiej Sesji Naukowej*, (ed.) ALEKSANDRA LIPÍŃSKA, Wrocław 2003, s. 103–124; KAMIŁA FOLLPRECHT, *Szlacheccy właściciele kamienic Rynku krakowskiego od XVI do XVIII wieku*, referát v tomto sborníku; DARIUSZ GŁÓWKA, *Rezydencje magnackie w Warszawie w XVIII wieku*, referát v tomto sborníku; ELŻBIETA MAZUR, *Pałace Warszawy w XIX wieku*, referát v tomto sborníku.

²⁵ HELLMUT LORENZ, *Praha a Vídeň. Srovnání dvou barokních residenčních měst*, in: *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740*, (edd.) O. FEJTOVÁ – V. LEDVINKA – J. PEŠEK – V. VLAS, s. 151–162, zde s. 155 n.; MARINA DMITRIEVA, *Italien in Sarmatien. Studien zum Kulturtransfer im östlichen Europa in der Zeit der Renaissance*, Stuttgart 2008, kapitola: Zentrum und Peripherie, s. 27–30.

po roce 1700. Příspěvek Hany Vobrátilkové o pražských staroměstských měšťanských domech, spadajících podle vizitačního katastru z roku 1725 do nejdražší kategorie, a o staroměstských šlechtických (nepalácových) šosovních domech naopak ukazuje spíše dominanci ekonomické účelovosti měšťanských rezidencí.²⁶ Také zajímavý příspěvek Jennifer Verhoeven o Frankfurtu nad Mohanem ukazuje primárně spíše omezenou (následně však přece podstatnou) ochotu též středoněmeckých měšťanských elit 18. století vyrovnávat se s aristokratickou konkurencí.²⁷ A do jaké míry lze i pro další významná velkoměsta střední Evropy zobecnit tezi referátu Heleny Peřinové, postaveného na rozsáhlém pramenném výzkumu, podle níž stavebníky význačných měšťanských rezidencí palácového typu byli v Praze stejně jako v Norimberku mezi polovinou 16. a polovinou 17. století především (nebo alespoň velmi často) nikoliv usedlí a etablovaní příslušníci měšťanských elit, nýbrž společensky úspěšní novoměšťané?

Celkově bylo tedy jedním z nejvýznamnějších cílů pražské konference otevření dialogu historiků šlechty i měst, široké obce dějepisců umění a řady dalších specialistů v oborech dotýkajících kulturu barokní epochy a časů předcházejících i následujících. Interdisciplinarita a rozsáhlá komparace se staly příkazem dne. Naplnit nároky takového výměru je ale možno jen při společné práci, při propojení způsobů tázání a cest tematizování písemných pramenů, architektonických i ostatních uměleckých památek. Spíše než o popis a snad rekonstrukci památkových situací doby vrcholného baroka šlo tedy organizátorům symposia o otevření cest k porozumění stavebnickým a reprezentačním intencím středoevropské šlechty. Symposium bylo vedeno záměrem pochopit slavnostní chvíle, sezónní proměny i každodennost měšťanských palácových rezidencí, které se na jedné straně vymykají z obvyklých historiografických konceptů dějin barokních měst, na druhé straně však ve městech typu a velikosti Prahy právě tyto koncepty zásadním způsobem utvářely.

²⁶ Stálo by za to konfrontovat tato zjištění s výsledky zkoumání ZDEŇKA HOJDY, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740 (Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I.)*, Pražský sborník historický (dále PSH) 26, 1993, s. 38–102, a TÝŽ, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627–1740 (Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II.)*, PSH 27, 1994, s. 47–104.

²⁷ JENNIFER VERHOEVEN, *Ignoriert oder rezipiert? – Die Auswirkungen des Palais Thurn und Taxis auf die Frankfurter Patrizierarchitektur des 18. Jahrhunderts*, referát v tomto sborníku.

V návaznosti na sympozium je předkládaná kniha (byť bohužel neobsahuje všechny přednesené zajímavé referáty – někteří autoři přes urgence své příspěvky nedodali) rozdělena do tematických bloků. Předloženo jim je syntetizující obhlédnutí problematiky z pera Petra Fidlera o funkcionalitě profánní (palácové a rezidenční) architektury ve střední Evropě. Poté následuje blok příspěvků věnovaných jádru sympoziální tematiky: Clam-Gallasové paláci, stavbám Johanna Fischera z Erlachu v Praze a Vídni a širším (pražsko-vídeňsko-berlínským) kontextům jeho díla. Texty Guido Hinterkeusera, Martina Krummholze, Manuela Weinbergera a Ulrike Seeger dávají tomuto tématu pevné kontury. Článek Lubomíra Konečného ukazuje zajímavé intelektuální aspekty dobové kontextualizace palácového stavitelství a Marie Mžýková téma doplňuje o osobnostní portrét jednoho z pozdějších držitelů paláce.

Druhý blok vytváří tématu širší zázemí. Studie Jiřího Kropáčka, Ladislava Daniela, Jiřího Kubeše a Miroslavy a Ladislava Jouzových, věnované významným pražským barokním palácovým stavbám, ukazují kontext jak vzniku a funkce Clam-Gallasova paláce, tak postojů a stavebnických cílů dalších pražských aristokratů (včetně pražského arcibiskupa, jenž náležel do této společnosti) oné doby. Małgorzata Wyrzykowska se pokusila rozšířit srovnávací kontext pražské a vídeňské palácové architektury o dimenzi třetího největšího města raně novověké habsburské monarchie – daleko více měšťanským prvkem definované Vratislavi. Příspěvky Martina Mádl, Radky Miltové a Vítězslava Prchala se pak obírají výzdobou a sbírkovou výbavou středoevropských šlechtických rezidencí.

Ve vztahu k užšímu tématu sympozia jsou poněkud vzdálené studie dalších bloků, které mu ovšem vytvářejí náležité historické i geografické zázemí. Skupina příspěvků otevřená studií Jana Royta o domácích středověkých kaplích v pražských domech a palácích je zaměřena na středověké a raně novověké městské rezidenční stavitelství: vedle Prahy je tematizována situace především v Krakově, případně i ve středověké Toruni a jejím okolí.

Následující blok je tvořen studiemi o vlivech aristokratického palácového stavitelství na stavby měšťanských elit. Helena Peřinová takto sleduje patricijské paláce Prahy a Norimberku v 16. a 17. století, Jennifer Verhoeven analyzuje odpor i obdiv frankfurtského měšťanstva k – tradici města naprosto cizímu – paláci Thurn-Taxisů v 18. století. Anja Wildenhayn sleduje měšťanskou stavební reprezentaci

v barokním Lipsku, Sandra Maria Rust pak štýrskohradecký Palais Thinnfeld, příklad externího uplatnění vídeňské rezidenční architektury v provinčním centru. Ewa Barylewska-Szymańska ukazuje šlechtické stavitelství v hanzovním Gdaňsku 18. století a Hana Vobrátílková se táže po srovnatelnosti šlechtických a patricijských domů na Starém Městě pražském optikou roku 1725. Další skupina příspěvků pak charakterizuje rezidenční stavitelství v Olomouci, Bratislavě, Trnavě, především však v magnátské Varšavě 18. století.

Další drobný oddíl knihy je zaměřen na múzickou komponentu palácového života: Anna G. Piotrowska, Janka Petőczová, Darina Múdra a Michaela Freemanová ukazují význam i bohatost hudebních aktivit v krakovských, bratislavských a pražských palácích od 16. do poloviny 19. století.

Jeden tematický blok je věnován vídeňské palácové architektuře a rezidenčnímu životu v 19. století. Příspěvky Mileny Lenderové, Richarda Kurdiovského a Andrease Nierhause zajímavě přibližují problémy i lesk světa, který zatím poněkud „vypadával“ z optiky historiků městských dějin, snad až příliš soustředěných na „měšťanskou“ Vídeň věku páry a železa. Elzbieta Mazur k nim přiřadila pohled na paláce „královské Varšavy“ téhož století.

Následující století již autentickému životu paláců jako center aristokratické a patricijské reprezentace nepřála. Již v 19. století dochází k jejich funkčnímu redefinování, ale mnohdy také k úpadku, pustnutí, bourání architektonických skvostů, které již nebyly funkčně právy rytmu ani strukturálním změnám života měst „občanské“ epochy. I této tematice by jednou měla být věnována soustavná pozornost – vycházející nikoli jen z památkového hlediska, nýbrž tázající se po nových „životních náplních“ palácových staveb, po formách a způsobech (ne)nalézání jejich kultivovaného, jejich umělecké i historické kvality relevantního uplatnění v (post)moderním velkoměstě. S úpadkem modernistických vizí se znovu otevírá problematika autenticity, identity a historicko-uměleckého zakotvení přinejmenším center dnešních velkoměst. Paláce, které přežily smrt „pragmatického ničení“ památek minulosti v 19. a 20. století, jsou tu nadějí a potenciálně i platformou nového smysluplného programu „žití s městem“ pro kulturní a kultivovaného vztahu k minulosti schopné občany naší doby.

PETR FIDLER, „Form follows Function“. K funkčnosti profánní architektury raného novověku

Klasická architektura raného novověku uplatňovala pro kvalitní stavbu tři základní kategorie „firmitas“, „utilitas“ a „venustas“.

Uvedená hlediska a jejich uplatnění v architektuře sleduje příspěvek v první řadě na příkladu knížecích rezidencí, které poskytovaly virtuální prostor pro politická jednání a scénu pro historická „představení“. Ceremoniál patřil k prostoru knížecího bydlení a ovlivňoval jeho formu. Na vrcholu hierarchie z tohoto hlediska stála císařská rezidence. Autor přibližuje její vnitřní strukturu ve vztahu k funkčnosti architektury na příkladu vídeňského Hofburgu i prostor Pražského hradu. Podobně představuje tento fenomén v případě dalších palácových staveb rezidencí světských i církevních knížat.

Důležitým činitelem, který ovlivňoval členění a vybavení vnitřního prostoru paláců tak byla především „ceremoniální komunikace“. Do formování uvedeného prostoru v raném novověku zásadním způsobem zasahoval sám stavebník a jeho nároky.

V tomto období hrál v architektuře dekor sice důležitou roli, neboť architektonické formy vypovídaly o společenském statusu, ambicích i životním stylu stavebníka, ale funkčnost se u raně novověkých palácových staveb stala základním postulátem nejen teoretiků architektury, ale i imperativem vlastních staveb. Utilitas (užitečnost) však neměla stejný význam jako v současnosti. Její pochopení v dobových souvislostech a významu se stává základním předpokladem pro pochopení dobové architektury.

GUIDO HINTERKEUSER, Berlín – Vídeň – Praha: Andreas Schlüter, Johann Bernhard Fischer z Erlachu a Gallasův palác

Pražský palác, který se stavěl od roku 1713 pro Jana Václava hraběte Gallase na Starém Městě, patří k nejsvébytnějším pracím Johanna Bernharda Fischera z Erlachu. To platí zvláště pro věžové krajní rizality. Zde Fischer rozevřel největší část plochy stěny, aby ji vyplnil konstrukcí, která – téměř ve smyslu moderní skeletové konstrukce – je sama redukována na tektonickou osnovu. V této konstrukci stejně jako v soustředění jednotlivých podlaží do nerozlučitelné vertikální jednoty se manifestují Fischerovy krajní rizality na Gallasově paláci

jako reflexe Schlüterova portálu zahrady (1698–1702/1703) u Berlínského zámku. Také u Schlütera je stěna redukována na systém podpěr a zátěží. Ke strukturálním paralelám patří analogie motivů jako serliana v nadzemním podlaží a pilastry Atlantů případně Herkulů v přízemí respektive v prvním nadzemním podlaží, které většinou odkazují na římské architekty jako byli Gian Lorenzo Bernini nebo Francesco Borromini.

Fischerovo střetnutí s Schlüterem a jeho zahradním rizalitem u Berlínského zámku je dialogem na stejné úrovni. Fischer byl inspirován k řešení, které v žádném případě neleželo za horizontem jeho dosavadních zkušeností, protože již dříve experimentoval ve svých projektech letohrádku s ideálem konstrukčně soustředěné architektury. Architektura Schlütera stejně jako Fischera vycházela ze společných základů a odkazovala na mezinárodní prostředí římské Academia di San Luca a okruh Berniniho.

Fischerův rekurz na Schlüterův zahradní portál je prokazatelný také díky jeho doložené studijní cestě do Berlína v roce 1704, kdy „navštívil dvorské a slavné stavby, a také jiné v jeho profesi běžné pamětihodnosti“. Pak je srozumitelné, proč Fischer použil u Gallasova i Trautsonova paláce výpůjčky ze Schlüterova díla.

Paralely mezi Gallasovým palácem a Schlüterovou tvorbou poprvé konstatoval roku 1886 berlínský historik architektury Gustav Ebe. Zatímco Albert Ilg pak roku 1895 ještě „přímé nebo nepřímé vztahy mezi Fischrem a Schlüterem“ popřel, v neposlední řadě z důvodů lokálpatriotické averze vůči Ebemu, který pocházel ze severního Německa, souhlasil Dagobert Frey 1921/22, že „můžeme sledovat cesty, na nichž Fischer tuto znalost získal“. Krátce nato vyšly hned tři studie (1927, 1932, 1933), které předložily různé dokumenty a výkresy, jež Fischerův berlínský pobyt dokládají.

(autorské resumé)

MARTIN KRUMMHOLZ, Clam-Gallasův palác a jeho umělecký význam

Pražský Clam-Gallasův palác patří k nejvýznamnějším stavbám barokní Prahy. Byl vybudován v letech 1713–1719 pro hraběte Jana Václava Gallase (1671–1719) podle projektu proslulého vídeňského dvorního architekta Johanna Bernharda Fischera z Erlachu (1656–1723).

Jeho vnější i vnitřní podobu spoluutvářely představy architekta i stavebníka. Poměrně hojné množství dochovaných archiválií a zejména nově objevené Fischerovy návrhy umožnily autorovi ozřejmit jednotlivé fáze projektování i následný postup stavebních prací a finální výzdoby. Palác byl budován v době, kdy hrabě Gallas vykonával úřad císařského vyslance v Římě. Koordinaci veškerých projektových, stavebních a dekorátérských prací zajišťoval hraběcí hofmistr Johann Heinrich Dienebier, který vytrvale cestoval mezi Prahou (stavba), Vídní (Fischer z Erlachu) a Římem (hrabě Gallas). Čilý společenský a kulturní život v Římě, kde Gallas záhy proslul svou štědrostí a nádherymilovností, se musel promítnout do podoby jeho sídla, budovaného v Praze. Bezprostřední kontakt s římským uměleckým světem a předními sběrateli a mecenáši zásadním způsobem ovlivnil Gallasovy představy a požadavky. Svou roli však nehrály pouze aktuální římské postřehy, nýbrž také starší zkušenosti z Gallasovy předchozí anglické mise. Během ní se hrabě seznámil především s anglickými vymoženostmi v oblasti životního stylu a uměleckého řemesla. Po náhlém úmrtí Jana Václava Gallase byly dokončeny nejnnutnější práce a v budování pražského paláce nastala několikaletá césura. Jeho interiéry byly dokončeny až na přelomu dvacátých a třicátých let 18. století za Filipa Josefa Gallase. I přes skromnější společenské ambice, navázal poslední Gallas na vysoké umělecké nároky svého otce, což se odrazilo ve výběru zaměstnávaných umělců. Čtyři velká jména středoevropského baroka - Johann Bernhard Fischer z Erlachu, Matyáš Bernard Braun, Santini Bussi, Carlo Innocenz Carlone - činí z pražského Clam-Gallasova paláce památku světového významu.

Druhá část studie se věnuje souvislostem umístění gallasovských nemovitostí v pražském souměstí a stavby paláce. Vývoj gallasovské rezidenční sítě totiž jednoznačně koresponduje s kariérami jednotlivých příslušníků rodu. Matyáš Gallas zůstal provždy italsky a německy hovořícím Tridentanem, který si před koncem života vybudoval v rodném městě novou rezidenci. České majetky mu měly být především zdrojem příjmů. Pražský staroměstský dům a malostranskou zahradu byl ovšem přeci jen nucen stavebně upravovat. Česká sídla pak již pro vlastní pohodlí upravovali generálovi synové František Ferdinand a Antonín Pankrác. Kosmopolitní Jan Václav Gallas se v Čechách téměř nezdržoval, přesto v rámci možností vytrvale investoval do rozšiřování majetkové základny. Ta představovala důležitý zdroj příjmů a rovněž zástavní kapitál, nutný pro nákladnou

dvorskou kariéru a adekvátní reprezentaci. Pokud zrovna nepobýval v cizině, trávil většinu času ve Vídni, kde měl k dispozici vlastní výstavný palác. Pro posledního z Gallasů byla příznačnou poklidnější zemská kariéra, během které zveleboval jak hlavní tak vedlejší rezidence. Hlavními venkovskými rezidencemi Gallasů se staly Frýdlant a Liberec. Přes určité množství epizodických držeb, zejména ve středních Čechách, zůstalo majetkové jádro Gallasů po prodeji východočeských statků de facto neměnné. Neutěšené finanční poměry rodu, zapříčiněné nákladností vojenské a diplomatické kariéry Matyáše a Jana Václava Gallase, se zlepšily teprve ve čtvrté (poslední) generaci. Gallasovskou rezidenční sítí tehdy doplnily dvě lokality plnící nezbytnou hospodářskou a společensko-reprezentativní funkci: bubenčský dvůr (hospodářské zázemí pražské domácnosti) a klecanský zámek (určený pro pohodlnou rekreaci nedaleko zemského hlavního města). Staroměstský palác byl obýván zejména ve druhé gallasovské generaci Františkem Ferdinandem a ve čtvrté Filipem Josefem. Kromě tohoto „velkého“ domu vlastnili jednotliví příslušníci rodu epizodicky i další nemovitosti na území Prahy. Jejich držba dle všeho souvisela s několikrát očekávaným vyšším počtem potomků. Rod Gallasů se však nerozvětvil a svou čtvrtou generací v českém prostředí roku 1757 v mužské linii vymírá.

(autorské resumé)

LUBOMÍR KONEČNÝ, Clam-Gallasův palác – emblematická architektura?

Hovořit o architektuře jako o „gebautes Emblem“ se vzhledem k odlišnosti materiálu těchto uměleckých druhů může v první chvíli zdát nepatřičné. Teoretici doby baroka však byli jiného názoru. Tak například vlivný francouzský jezuita Claude-François Menestrier roku 1663 přiřadil k šesti kategoriím učených symbolických obrazů (*imagines eruditae*) také „nápisů na fasádách veřejných a soukromých budov“ (*inscriptiones templorum, et aedium frontibus appositae*). Tyto nápisů tvoří spolu se stavbou jeden významový celek, neboť fasáda se tak proměňuje v emblém či impresu: nápis slouží jako „motto“, zatímco stavba sama jako „figura“.

Na rytině Clam-Gallasova paláce, kterou podle návrhu Johanna Bernharda Fischera z Erlachu zhotovil Johann Adam Delsenbach, se

ve vlysu středového rizalitu fasády nalézá nápis FIDEM. FATI. VIR-
TUTE. SEQUEMUR., který však nenalezneme ani na architektové
přípravné kresbě ani na stavbě samé. Figuruje však spolu s vyobraze-
ním kozoroha v italských traktátech o impresách (Paolo Giovinetti 1555,
Giovanni Ruscelli 1584), kde je uváděn do souvislosti se Suetoniou
informací o narození císaře Augusta ve znamení kozoroha. Postupně
ale bylo rozpoznáno, že císař narozený v půl šesté ráno 22. září 63
př. n. l. se nemohl narodit v kozorohu, nýbrž ve znamení vah. Jeho
tradiční horoskop tedy nemá ani tak astrologické jako symbolické
pozadí a víra v něj byla časem označena za „error popolare“ (Ema-
nuele Tesaurio 1670). Zdá se, že hrabě Gallas se podobně jako řada
dalších před ním původně mýnil prostřednictvím citovaného nápisu
pasovat na následníka slavného římského císaře, ale nakonec na něj
rezignoval.

(autorské resumé)

MANUEL WEINBERGER, Vídeňský Clam-Gallasův palác

Vídeňský Clam-Gallasův palác vykazuje četné vazby na Prahu a Čechy. Tím základním pojítkem je osoba architekta Heinricha Kocha, druhým pak šlechtická rodina Clam-Gallasů, která uvedený vídeňský palác získala sňatkem roku 1858. Příspěvek se pokouší na základě vyhodnocení nově objevených plánů Heinricha Kocha nastínit stavební historii tohoto paláce.

Zachyceny jsou údaje o stavební činnosti na pozemku paláce před zahájením jeho stavby, respektive před datem vzniku jeho prvních architektonických návrhů, a současně i následné stavební aktivity, dokumentované dochovanými a nově nalezenými plány. Doloženy jsou rovněž architektonické paralely staveb vídeňského paláce a zámku v Kostelci nad Orlicí a letohrádku Kinských v Praze na Smíchově.

Na závěr se příspěvek pokouší osvětlit na základě stavebních aktivit několika šlechtických rodů, jakým způsobem se do vídeňského Clam-Gallasova paláce mohla dostat část plánů, které odkazují na jiné stavby.

ULRIKE SEEGER, Městský palác prince Evžena ve Vídni jako možný vzor pro Jana Václava hraběte Gallase

Tématem příspěvku je otázka, zda a v jaké míře mohl městský palác prince Evžena, jehož stavba byla zahájena roku 1696, posloužit jako vzor pro pražský Clam-Gallasův palác (stavba zahájena roku 1713). Východiskem pro toto tvrzení přitom mohly být jednak osobní vazby hraběte Jana Václava Gallase na prince Evžena Savojského, ale také v řadě ohledů shoda v tvůrčích postupech u obou paláců. Hrabě Gallas jako příslušník šlechty dědičných zemí stál co do své hodnosti za osobou prince Evžena Savojského, jenž pocházel z vládnoucího rodu a jako prezident Dvorské rady válečné se od roku 1703 podílel na císařské vládě. Jako císařský vyslanec v Londýně (1705 - 1711) mu Gallas mohl obstarat luxusní mobiliář pro výbavu jeho paláce. V souvislosti s vnitřní výbavou vídeňského paláce je známo, že právě část jeho vnitřního zařízení dovezeného z Paříže měla inovační charakter. Ostatně vnitřní výbava sehrávala v době baroka velkou roli, s ohledem na svůj význam pro přijímací ceremoniál. K společným tvůrčím postupům patřila ikonografie Herkula, přenesená na stavbu Clam-Gallasova paláce pozoruhodně působivě a přesně, a také celá fresková výzdoba stropů v slavnostním apartmánu, která se odchyloje minimálně od obvyklých úprav použitým štukem a ikonografií. K tomu je nutno připočítat ještě osobu společného architekta Jan Bernharda Fischera z Erlachu, který se na Clam Gallasově paláci mohl uplatnit díky rodu Dietrichštejnů, jenž byl nejen s Gallasy spřízněn, ale současně patřil ke stavebníkům, s nimiž Fischer tradičně spolupracoval. Ložnice zřízené v obou palácích se svým půdorysným řešením odlišují a pravděpodobně jsou odvozeny z rozdílné tradice. Výsledky bádání však neumožňují konečnou, jednoznačnou interpretaci, neboť ani budova vídeňského ani pražského paláce nebyly dostatečně prozkoumány. Do budoucna by bylo třeba přikročit k mezinárodním výzkumům rozvržení obytných prostor a jejich vnitřní výbavě.

(autorské resumé)

MARIE MŽYKOVÁ, Přepych, sláva a pád aristokrata: Eduard hrabě Clam-Gallas

Hrabě Eduard Clam-Gallas byl jedním z vysokých velitelů v rakouské armádě, ale kromě toho i mecenášem umění a dobrým hospodář, který věnoval značnou pozornost chodu svých statků. Pohyboval se mezi elitou dobové společnosti; okruh jeho přátel zahrnoval i významné osobnosti z francouzské emigrace (princ Kamil Rohan). Hrabě Clam-Gallas se jako vojevůdce zúčastnil bojů v Itálii v letech 1848 – 1849, v Sedmihradsku v roce 1849 a znovu v Itálii roku 1859. Za své vojenské zásluhy byl mnohokrát vyznamenán, v roce 1862 mu byl za věrné služby udělen Řád zlatého rouna. Pro fiasko, kterým se stala jeho účast v bojích prusko-rakouské války, byl hrabě postaven před soud a hrozil mu nejvyšší trest. Císař František Josef I. mu však udělil milost a on pak zbytek života strávil v ústraní v Čechách na zámku Frýdlant. Příspěvek se zabývá jeho rodinnými vztahy, společenskými styky a opírá se o ikonografické doklady z jeho života.

JIŘÍ KROPÁČEK, Arcibiskupský palác: účelnost a styl

Příspěvek se zabývá ve vztahu k pražské arcibiskupské rezidenci výskytem a souhrou funkcí, které vyžadoval program jeho výstavby, vzniklý součinností stavebníků a navrhujících architektů. Vývoj arcibiskupské rezidence na Hradčanském náměstí prošel třemi hlavními etapami, do nichž se vždy promítla některá ze zásad účelnosti a dalších funkcí. První představuje původní palác (1562-1563, případně až 1564) vzniklý za arcibiskupa Antonína Bruse z Mohelnice. Jeho vzhledu se autor věnuje širěji, a to i vzhledem k požadavkům stavebníka na nový příbytek. Ve druhé etapě (1675 - 1679) byl palác celkově přestavěn za arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna. Úkol svěřil architektovi Jeanu Baptistovi Matheyovi, kterého poznal v Římě, odkud ho povolal kolem roku 1675. Stavebník i umělec byli stoupenci tamního klasicismu a oba lze zařadit do okruhu znalců, tvůrců a sběratelů, jenž se ustálil pod patronací exkrálovny Kristiny Švédské. Dnešní vzhled palác získal za arcibiskupa Petra Příchovského z Příchovic ve třetí etapě (1764 - 1765). Stavebník ji zadal Janu Josefu Wirchovi, představiteli místního stylu pozdního rokoka laděného

klasicisticky. Na jeho projekt zapůsobila jednak přestavba Pražského hradu v době Marie Terezie, jednak potřeba vhodně umístit francouzskou sérii tapisérií Nová Indie (v typu z let 1753 - 1759), kterou arcibiskup získal za dosud nejasných okolností.

Důraz na funkční řešení bral ve všech etapách v úvahu potřeby provozu, jež souvisejí se správou církevní provincie i se životem v obydlí duchovního vysokého postavení bez spolubydlícího jádra tzv. generační rodiny. Vždy počítal s jistou dávkou reprezentace a po architektonické stránce s urbanistickými hodnotami v sousedství Hradu a při regulaci prostranství, tj. náměstí.

(autorské resumé)

LADISLAV DANIEL, Šternberský palác na Hradčanech: funkce – struktura – výzdoba

Autorova pozornost se soustředí na ikonografii zčásti nedávno objevených a zčásti nově restaurovaných nástěnných maleb ve Šternberském paláci v Praze pod Hradčanským náměstím. Pokládá si především otázku, jak souvisí malířská výzdoba se strukturou paláce a s funkcí jednotlivých vnitřních prostor. Dosavadní znalosti o paláci jsou doplněny několika poznámkami o místnostech s dosud nejspornější původní funkcí.

V nynější podobě se palác pro hraběte Václava Vojtěcha ze Šternberku stavěl pravděpodobně v letech 1698 až 1708. Z možných autorů literatura nejčastěji a oprávněně připisuje autorství paláce Giovanni Battistovi Alliprandimu. Architektura paláce, stavěného ve složité dispoziční situaci a na stísněné parcele, se vyznačuje vynalézavostí řešení vůči prostorovým omezením a zřejmě značnou přizpůsobivostí přáním stavebníka.

Malířská výzdoba celého paláce patří navzdory kolísající kvalitě k jednotné umělecké myšlence a vytváří komplexní program reprezentace šternberského rodu a její interpretace přispívá k vyjasnění strukturálních a funkčních vazeb uvnitř paláce a v dalších důsledcích dokonce k poznání způsobu života v paláci v původních užitných funkcích jeho místností. Tato skutečnost nabývá na významu především proto, že se v jeho „sekundárním“ životě několikrát radikálně změnila jeho původní funkce.

JIŘÍ KUBEŠ, Palác rodu Colloredů z Wallsee na Malé Straně v první polovině 18. století

Příspěvek vychází především z původního archivního výzkumu v dosud nepřístupném fondu Rodinný archiv Colloredo-Mannsfeldů ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Autor ne zvolil umělecko-historický, ani památkářský pohled na problematiku paláců, výchoziskem jeho tázání je sociální historie, proto se snaží zjistit nejen to, kdo Colloredský palác na Malé Straně a jeho zahradu postavil, respektive přestavěl, ale hlavně jakou souvislost to mělo s jeho životními osudy a společenským uplatněním. Dále se pokouší zjistit, kdy a jak probíhala vrcholně barokní přestavba sídla a zda-li bylo dosaženo podobného výsledku jako v případech ve stejné době stavěcího rodu Gallasů. Autora zajímá také to, jakou vnitřní dispozici reprezentačních a obytných místností plánoval v tomto sídle v první polovině 18. století Jeroným Colloredo a zda se neodchýlil od standardu své doby.

Bylo zjištěno, že Colloredové postavili svůj palác v polovině 17. století, ale později jej využívali jen sporadicky. Platilo to pro Ludvíka, Jeronýma i Rudolfa Josefa Colloreda, kteří se úspěšně pokoušeli integrovat do dvorské společnosti ve Vídni. K vrcholně barokní přestavbě objektu přesto přistoupili. Podniknul ji Jeroným Colloredo přibližně v letech 1715-1724, kdy v Praze trvale nepobýval. Přestavbu projektoval do roku 1720 Giovanni Battista Alliprandi a prováděl ji Bartolomeo Scotti, jenž později sám navrhoval některé úpravy. Zásáhla pouze střední trakt paláce a dvě zahradní křídla a týkala se vybudování moderního sálu, jídelny, dvou apartmánů pro pána a paní domu (předpokoj, obytný pokoj, ložnice) a zahrady, jíž se věnoval zahradní architekt Mathias Ledsebe. Stavební aktivity se z důvodu nepřítomnosti hraběte protahovaly – dokončení nebylo považováno za akutní –, a tak sám Jeroným upraveného paláce již nikdy nevyužil. Typické je to, že při přestavbě nebyla sjednocena dlouhá uliční fasáda paláce. Z Colloredského paláce se nakonec stala latentní rezidence a symbol sociálního postavení a aspirací majitele a jeho rodiny. Colloredo zanechal svým dědicům vítaný symbolický kapitál, který mohl být v případě potřeby – tj. zejména v případě uplatnění potomka v zemských strukturách – aktivován a využit. Jeho syn Rudolf Josef se ale trvale uplatnil ve Vídni, a tak nejdříve palác pronajímal urozeným současníkům a nakonec ho – několik let před

povyšením do knížecího stavu – jednomu z nich za vysokou sumu prodal (1755).

(autorské resumé)

MIROSLAVA JOUZOVÁ - LADISLAV JOUZA, Adolf Vratislav ze Šternberka jako stavebník pražského paláce na Malé Straně a barokního areálu v Zásmukách

Adolf Vratislav hrabě ze Šternberka (asi 1627 – 4. 9. 1703) se narodil v rodině Jana Rudolfa ze Šternberka (1601–1638) a Heleny Eustachie Křínecké z Ronova (†1644). Absolvoval jezuitské gymnázium v Praze u sv. Mikuláše, kde byl jeho učitelem také Bohuslav Balbín. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě složil v roce 1647 bakalářskou zkoušku a v roce 1655 magisterskou. Mezitím studoval v Lovani (1648 – asi 1650). Poté vstoupil jako komorník do služby u druhorozeného císařova syna Leopolda, pozdějšího císaře Leopolda I., který si ho oblíbil. Adolf Vratislav zahájil dráhu úředníka a postupně stoupal v jednotlivých úřadech. V roce 1652 se stal radou královského apelačního soudu na lavici panské, od 1. února 1659 byl vicepresidentem tohoto soudu. V roce 1654 uzavřel sňatek s Annou Lucií hraběnkou Slavatovou z Chlumu a Košumberka (17. 7. 1637 – 1. 3. 1703), dcerou Jáchyma Oldřicha Slavaty (1604–1645) a Františky z Meggau (1610–1676). V roce 1661 se podařilo Adolfu Vratislavovi spolu s vdovou Ludmilou Benignou Kavkovou z Říčan († 1672), manželkou zesnulého Františka Karla Matyáše ze Šternberka (1648), prosadit „restituci“ hraběcího titulu říšských hrabat pro šternberský rod. Na císařském dvoře pobýval trvaleji jen v době výkonu funkce místokanceláře české dvorské kanceláře (od 29. 7. 1667). V tomto období také vykonal většinu svých diplomatických misí, zvláště je připomínána jeho cesta do Švédska (1673–1674). Do funkce nejvyššího zemského sudího byl jmenován 15. ledna 1678 a 27. ledna 1685 se stal nejvyšším purkrabím Království českého. Rytířem řádu Zlatého rouna byl vyznamenán 9. října 1687.

Adolf Vratislav ze Šternberka se při posilování svého společenského postavení také věnoval osobní reprezentaci. Součástí tohoto úsilí bylo budování rezidence v Zásmukách a pražského paláce na Malostranském náměstí (č.p. 7). Výkon zastávaných úřadů, zvláště později úřadu nejvyššího purkrabího, předpokládal dlouhodobý pobyt Adolfa Vratislava v Praze. Byl tak nucen zakoupit dům na Malé

Straně, který od konce 60. let 17. století postupně přestavoval na reprezentativnější palác, zvláště po jeho spojení se sousedním domem v polovině 80. let. Z dosud známých kusých dokladů máme potvrzenou veřejnou funkci tohoto paláce. V Zásmukách vybudoval tento stavebník barokní areál zahrnující zámek s přílehlými stavbami a byl také zakladatelem a štědrým donátorem františkánského kláštera. Tento systém staveb byl projektován se zřetelem k utváření celkové krajinné kompozice okolí městečka Zásmuk a představuje nejzajímavější doklad barokního urbanismu na Kolínsku.

(autorské resumé)

MAŁGORZATA WYRZYKOWSKA, Barokní paláce lojalistické aristokracie a císařských úředníků ve Vratislavi v kontextu vlivů Vídně a Prahy (na vybraných příkladech)

Slezské barokní umění podléhalo různým proudům a vlivům. Umožňuje nám tak tyto proudy rozlišit (např. české, rakouské a italské) a odhalit vlivy jednotlivých uměleckých center, mezi nimi Prahy a Vídně.

Tento příspěvek se pokouší charakterizovat vídeňské a pražské vzory v architektuře městských paláců, jež byly ve Vratislavi postaveny ve druhé polovině 17. století a v první polovině 18. století. Vybrané příklady vratislavských paláců jsou analyzovány s ohledem na to, zda byly v jejich případě převzaty hotové plány vídeňských a pražských paláců, nebo zda se vliv omezil na podobu fasády a jednotlivé detaily. Další okruh otázek se týká role stavebníků při výběru a adaptaci formálních designových prvků. Příspěvek zkoumá následující paláce: „Schreyvogel, Spätgen, Hatzfeld, Opperdorf, Hornes, Zur Goldenen Sonne, Sieben Kurfürsten, Zum Goldenen Hund“.

Většina barokních paláců ve Vratislavi vznikla pod vlivem Vídně. Tři z nich (palác Schreyvogelů, Spätgenů a „Zur Goldenen Sonne“) projektoval Johann Lucas von Hildebrandt, císařský inženýr a dvorní architekt prince Evžena Savojského. Několik staveb (palác Oppersdorfů, Spätgenů a „Zur Goldenen Sonne“) vykazuje vliv díla Johanna Bernharda Fischera z Erlachu, císařského architekta. Vliv Prahy lze odhalit v dynamických formách a uspořádání fasády paláce Hatzfeldů.

Většinou iniciovali adaptaci vídeňských motivů majitelé paláců, kteří byli současně reprezentanty habsburské šlechty a aristokracie nebo se jednalo o císařské úředníky. Tento způsob přebírání předlohy přímo z císařského hlavního města lze chápat jako viditelné znamení loajality k vládoucí dynastii. Existuje však příklad Gottfrieda Christiana von Schreyvogel, kupce, který svěřil stavební projekt své městské rezidence přímo Lucasovi von Hildebrandt.

Pražský i vídeňský vliv se objevil v 18. století a lze ho zaznamenat především na fasádách paláců. Jednotlivé plány, které dokazují vídeňský vliv v rozvržení prostoru paláců, jsou spojeny se stavbami Schreyvogelů, Spätgenů a Hatzfeldů.

(autorské resumé)

MARTIN MÁDL, Malířská výzdoba barokních šlechtických rezidencí v Čechách

Stavební podnikání v rámci strukturované rezidenční sítě patřilo v raném novověku k výrazným vnějším projevům prosperity vysoké šlechty. Rozsáhlé cykly nástěnných maleb pomáhaly dotvářet rafinované pozadí pro teatrální inscenaci dvorského rituálu. Rozvoj nástěnného a nástropního malířství souvisí s určitým stavem rozvoje architektury. K rozšíření monumentálních maleb na stěnách a zejména na klenbách a stropech mohlo dojít díky vzniku nových typů lehkých, málo členitých klenebních a stropních konstrukcí. V souvislosti s novým pojetím obrazu, vycházejícím z tradice italské renesanční malby, se ve výzdobě šlechtických sídel 17. a 18. století velkou měrou uplatnila kombinovaná štuková a malířská výzdoba. Potřeba jasně vymezit obrazy rámem však vedla také k uplatnění iluzivně malovaných architektonických rámců, tzv. kvadratur. V českém prostředí se vyskytlo několik typů kvadratur, ovlivněných aktuální boloňskou tvorbou, dílem Andrey Pozza, ale také jinými zdroji včetně francouzské dekoratérské produkce. Zvýšená pozornost bývá obvykle věnována námětu nástěnných maleb, interpretovaného na pozadí konkrétní kulturní a společenské situace. Toto hledisko by však nemělo být přeceňováno – objednavatelům šlo často spíše o napodobování univerzálních vzorů, než o vytváření jedinečných konceptů. Vkus objednavatelů ve vztahu k nástěnné malbě navíc zůstával po dlouhou dobu

značně konzervativní, což lze do jisté míry odůvodnit i dlouhodobou absencí hodnotných příkladů nástěnné malby ve středoevropském prostředí. Tato situace se mění teprve kolem roku 1700. Malířská výzdoba palácových rezidencí představuje významnou, námětově, formálně i kvalitativně různorodou oblast barokního umění. Přes velmi osobité příklady nástěnných maleb v palácových stavbách je však obtížné vymezit specifika, jimiž se malířská výzdoba paláců odlišuje od soudobé výzdoby jiných reprezentativních staveb v rámci šlechtických rezidenčních sítí.

(autorské resumé)

RADKA MILTOVÁ, Vztah ikonografické náplně nástěnných maleb k funkčním členěním rezidencí – slavkovský příklad

V rámci raně novověkých teorií decora se teoretické texty věnovaly otázce vhodnosti tematiky maleb pro příslušné prostory rezidencí. Pro malby mytologického obsahu (poesie, favole) byly preferovány zejména zahradní partery či vybrané prostory soukromých paláců (u Giovanniho Paola Lomazza či Giovanniho Battisty Armeniniho). Díky „nepravdivosti“ bájí (o proměnách, apod.) byl takovým tématům přisuzován nereprezentativní charakter, a proto byly pro reprezentativní umístění preferovány historicky ověřené skutky významných mužů („fatto storico profano“). V kontextu těchto úvah se příspěvek koncentruje na výmalbu rodové rezidence Kouniců ve Slavkově u Brna, vzniklé za života říšského vicekancléře Dominika Ondřeje Kounice. V průběhu těchto let byla realizována dnes nedochovaná výzdoba zahradního casina, která přinášela příběh Amora a Psýché a výmalba jedenácti pokojů piana nobile (z nichž se dodnes dochovalo pouze devět). Komparací s několika inventáři se studie pokouší určit původní funkci některých místností a ikonografickým rozbořením maleb se snaží interpretovat jejich obsahovou stránku (respektive doplnit stávající interpretace o další možné ideové roviny).

První místnost dámského apartmánu (ve směru dnešního vstupu) ukazuje Alegorii Mlčenlivosti, spojitelnou nejpravděpodobněji se samotným božstvem mlčenlivosti a ticha, Harpokratem. Místnost leží v těsné blízkosti přesněji lokalizovatelné dámské ložnice, v níž je zpodobena častá „ložnicová“ tematika nástupu bohyně Aurory, odhánějící Noc a Spánek. Malba předpokoje (Vorzimmer), sousedícího

s ložnicí, ukazuje ovidiovský mýtus Júnó sypající Argovy oči na ocas Páva, který podle Macrobiových *Saturnálií* symbolizuje příchod hvězd na večerní a noční oblohu. Vedlejší „grosse Taffel Zimmer“ (jídelna) se nejspíše vztahuje k alegorii Poledne, neboť předkládá opět ovidiovský příběh Faëthóna prosícího Apollóna o zapůjčení slunečního vozu (s danými konotacemi častěji spojovaný). Výzdobu posledního pokoje dámského apartmánu (parádního pokoje; „Parada Zimmer“) tvoří Alegorie příchodu Jitra v podobě bohyně Venuše následované Soumrakem a Jitřenkou. Dámská část tedy odkrývá ideovou linii cykličnosti dne (ve sledu původního směru od centrálního sálu), započatou Jitrem (Venuše s Jitřenkou), pokračující Polednem (Faëthón) a Večerem (Argos) a vrcholící odchodem Noci a příchodem nového Jitra (Aurora).

Centrální sál západního křídla slavkovské rezidence je vymalován alegorií Příjezdu Júnó na Olymp, následované Žárlivostí a Závistí, příznačně doplněné kruhovými medailony lásek Jupiterových (Danaé, Léda, Európe a Íó). V pánské části západního křídla jsou rozvíjena témata spíše milostného ladění – Alegorie Ženské krásy mezi Marností a Skromností; bohyně Júnó, Venuše a Minerva s Chronem (s odkazem na tematiku Paridova soudu) a bohyně Fortuna na kole (s odkazy na milostnou a hráčskou symboliku). S konkrétní funkcí jednotlivých místností lze spojit pouze některé jmenované výjevy malířské výzdoby, celkové ladění se však prokazatelně váže k umístění maleb v západním, zahradním křídle rezidence. Tematika cykličnosti dne a milostná tematika náleží i podle teoretických doporučení (a mnohých jiných realizací) zejména ke sféře zahradních parterů a funkčně „odpočinkovým“ prostorům rezidencí.

(autorské resumé)

VÍTĚZSLAV PRCHAL, Palácová zbrojnice hrabat Černínů na Hradčanech jako typ „umělecké sbírky“

Příspěvek se zabývá doposud opomíjenou, a přesto v mnoha ohledech pozoruhodnou zbrojnicí v Černínském paláci na Hradčanech, podává její rozbor (lokalizace v paláci, vybavení nábytkem, počet a typy zbraní, okruh puškařů pracujících pro Černíny, kvalita, výzdoba a cena zbraní), provádí srovnání s některými dalšími sbírkami, ať už v držení černínského rodu či jiných šlechticů. Pokouší se

také zbrojnice zasadit do širšího kontextu reprezentačních strategií barokní aristokracie. Text příspěvku vychází z pramenné analýzy několika inventářů, vzniklých kolem roku 1733, dnes uložených ve Státním oblastním archivu Třeboň. Z dochovaných inventářů vystupuje černínská rodová zbrojnice v hradčanském paláci jako nákladná, vnitřně koherentní, cíleně a promyšleně budovaná, moderně pojatá kolekce loveckých zbraní, přičemž byl důraz kladen na kvalitu a nadstandardní uměleckořemeslné provedení zbraní, a také na zručnost a proslulost kontaktovaných výrobců. Příznačný je v tomto směru i výrazně „evropský“ rys puškařského okruhu pracujících pro Černín. Kvality sbírky, monotematické zaměření, vybavení a umístění mezi ostatními sbírkami ve „veřejných“ prostorách paláce, poukazují na obecně proměňenou funkci šlechtických barokních zbrojnic. Ve většině ostatních aristokratických zbrojnic té doby, lokalizovaných většinou nikoliv v městských palácích, nýbrž na venkovských rezidencích (Lobkovicové, Schwarzenbergové, Collaltové, Šternberkové, Colloredové a další), najdeme ještě stopy jejího původně vojenského charakteru a skutečného vojenského využití v 16. a první polovině 17. století (děla, sériově vyráběné ručnice, polní zbroje apod.). V nově vytvářených sbírkách již tyto pozůstatky absentují, orientace na jiné typy zbraní jasně prozrazuje snahu o jejich případné využití při loveckých zábavách a slavnostech. To ale není jejich primární účel, rozhodně ne zbrojnic takového rozsahu a podoby, jako je černínská. Jsou především budovány coby prestižní kolekce, jež mají po boku dalších sbírek reprezentovat společenský status majitele, jeho finanční možnosti, umělecké cítění, společenské postavení a životní styl. Tento typ barokní zbrojnice se jeví jako logický a důstojný partner k ostatním šlechtickým reprezentačním aktivitám a sběratelským počínům, včetně v literatuře dobře známé a již ve své době slavné černínské hradčanské obrazárny.

(autorské resumé)

JAN ROYT, Domácí středověké kaple v pražských domech a palácích

Poznatky k problematice domácích kaplí z prostředí Norimberku aplikuje autor v modifikované podobě pro Prahu. Dokládá, že rozšíření domácích kaplí souvisí s pozorností Karla IV., kterou městu

věnoval, a dále s individualizací náboženského života ve druhé polovině 14. století.

O soukromé zbožnosti v Čechách máme minimum informací. Pramenem mohou být především hmotné artefakty. Z dobových vyobrazení např. víme, že v městských domech bývala modlitební místa s klekátkem, domácím oltáříkem atd. Soukromá zbožnost se tedy nemusela nutně projevit zřízením domácí kaple.

Domácí kaple ve městech bývaly samozřejmostí v městských palácích krále, prelátů a šlechty, ale setkáváme se s nimi i v měšťanských domech. Právě zde se mohlo jednat o kaple svěcené i nesvěcené. Arkýřové kaple bývaly součástí středověkých radnic (Praha, Olomouc) či klášterů (augustiniáni v Třeboni) nebo hradů (Blatná). Jejich výzdoba sloužila majitelům i jako doklad jejich prestiže a postavení. Nejstarší pražskou soukromou kaplí je kaple sv. Mořice v biskupském domě na Pražském hradě (11. století).

Existenci domácích kaplí musíme předpokládat v nejvýstavnějších pražských domech, v případě Starého Města pražského na Staroměstském náměstí a v jeho okolí. K nejvýznamnější patřila arkýřová kaple Karolina spojená s rodem Rotlevů. K rozvoji kaplí v městských domech a palácích dochází v Praze od poloviny 14. století, což odpovídá vývoji i v ostatních zemích střední Evropy.

WALDEMAR KOMOROWSKI - BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, Středověké a renesanční krakovské paláce

Krakov, který plnil do počátku 17. století roli rezidenčního královského města, dominoval v mnoha ohledech nad ostatními městy monarchie a udával tón také v oblasti stavby paláců. Tak jako v jiných oblastech, docházelo v hlavním městě k přejímání a adaptaci architektonických vzorů, pocházejících ze západu i jihu Evropy. Akceptovány byly díky kontaktům panovnického dvora a nejvyšších společenských vrstev, tj. do značné míry kosmopolitního patriciátu. Kromě Wawelu existovala dvě střediska vytváření palácové zástavby. První představovaly nemovitosti rytířské (šlechtické), magnátské a duchovenské (kapitulní) na úpatí Wawelu, druhé krakovské náměstí (Rynek Główny), prestižní centrum měšťanstva. Tato střediska vytvořila modely paláců odlišným způsobem. Odrážel se v nich účel, jaký představovala demonstrace okázalosti společenského postavení,

a také snaha využít finanční prostředky pro získání vyššího než průměrného standardu bydlení. Rezidence pod Wawelem nacházely vzor na jedné straně v sídlech královských, na straně druhé opakovaly řešení používaná u paláců a dvorů, umístěných za hranicemi měst. Patricijské paláce, ve středověku často převyšovaly svým standardem domy rytířů a představovaly rozpracovanou variantu měšťanského domu. Politické změny ve století 16. zapříčinily rozšíření šlechtické domény v Krakově na oblast náměstí, původně tradiční měšťanské území. Tady zhoustla zástavba, vycházející z původní lokační parcelace, která zapříčinila, že neměšťanské rezidence se příliš neodlišovaly od měšťanských paláců.

Rezidence kapitulního kanovníka, specifická pro Krakov, zastupovala do určité míry zvláštní fenomén a patřila ke šlechtickému modelu domu, i když do poloviny 15. století vykazovala spojení s měšťanským stavitelstvím. Na sklonku středověku se však již přibližovala palácům šlechtickým a v 16. století vytvořila vlastní model, který za čas intenzivně působil na šlechtické a patricijské paláce.

Krakov ztratil svůj primát v oblasti měšťanského rezidenčního stavebnictví definitivně ve chvíli, kdy město opustil panovníkův dvůr a přesídlil do Varšavy.

(autorské resumé)

MAREK WALCZAK, Domnělý královský palác ze druhé poloviny 14. století při krakovském rynku (Rynek Glówny č. 17) v Krakově

Studie představuje velkou budovu na jihovýchodní straně krakovského „Rynku Glównego“ a podrobně se věnuje její dispozici i vnitřní a vnější výzdobě s důrazem na heraldickou část. Jedná se o palác vybudovaný ve druhé polovině 14. století na místě starší zástavby. Historiografie spojovala jeho vznik s panovníkem, ale i s aktivitami municipálními či dokonce měšťanskými soukromými.

Autor na základě vyhodnocení formálních identifikátorů stavby – netypický velká výměra pozemku, exponované místo, architektonické řešení neodpovídající měšťanskému standardu, bohatá dekorace politického (královského) charakteru, heraldická výzdoba – i na základě sledování paralel vzniku a vývoje podobných staveb hlavně ve Střední Evropě dospívá k názoru, že se v případě uvedeného domu č. 17 jednalo o stavbu, jejíž vznik byl spojen s panovníkem. Budova měla

vzniknout na místě, kde stávala nemovitost zkonfiskovaná měšťanskému majiteli po potlačení vzpoury krakovského měšťanstva roku 1312. Reprezentační palác o charakteru městské rezidence byl pak postaven v letech 1365 – 1370. S ohledem na blízkost panovnického sídla na Wawelu byl význam nového paláce do značné míry symbolický. Budova mohla sloužit panovníkovi v době jeho pobytu ve městě, ale především demonstrovala okázalost majestátu hlavně v době různých slavností. Denně pak připomínala obyvatelům města panovníkovu přítomnost a představovala nejen významné místo v městské topografii, ale i protiváhu nejvýznamnějších municipálních budov v Krakově.

URSZULA SOWINA, Ze studií k problematice standardu života krakovského patriciátu v pozdním středověku

O standardu života měšťanské společnosti ve středověku vypovídají především nemovitosti, respektive domy, a to nejen jako výraz zámožnosti měšťana, ale i jako reflexe jeho materiálních a duchovních potřeb, vkusu a zálib. Největší šanci na jejich realizaci měli ti nejzámožnější. Tuto elitu ztotožňuje autorka příspěvku pro sledované období s termínem patriciát. Jako jednu z jeho základních charakteristik uvádí členství v městské radě. Patriciát vlastnil ve městě nemovitosti, lokalizované na prestižních místech. O charakteru domu vypovídalo však nejen jeho umístění, ale i vnitřní dispozice a její využití pro rodinný i hospodářský život, stavební stav domu (zda byl zhodnocen začleněním hospodářských prostor a staveb) a způsob jeho zásobování vodou.

Příspěvek sleduje krakovský patriciát od sklonku 14. století do počátku století 16. z hlediska kvality a lokalizace jeho domovní zástavby. Na základě rekonstrukce vlastnických vztahů k domovnímu majetku z nejkvalitnější krakovské zástavby na rynku a v jeho bezprostřední blízkosti autorka dokládá, že tato domovní zástavba se v uvedené době soustřeďovala nebo alespoň krátkodobě procházela rukama krakovského patriciátu.

Současně ze širokého spektra vlastností, charakterizujících vysokou kvalitu patricijské domovní zástavby, sleduje příspěvek způsob zásobování objektů vodou (vlastní studny, budování vodovodu, provoz soukromých lázní), který významně zvyšoval standard života v patricijských domech.

RENATA SKOWROŃSKA-KAMIŃSKA, Zemské majetky toruňských měšťanů v polovině 15. století. Příspěvek k výzkumům měšťanstva a rytířstva v zemi chelmské ve středověku

Regulace právního postavení měst a měšťanů, stejně jako ekonomický rozvoj největších měst ovlivnily v období počátků státního útvaru řádu německých rytířů v oblasti Pruska růst politického významu měst, ekonomickou sílu patriciátu a působily i na formování specifických vztahů mezi měšťany a rytíři. V období počátků nového státního útvaru se hranice mezi oběma společenskými vrstvami do značné míry stírala. Častý pohyb majetků, podléhajících rytířskému právu dokládá, že jejich vlastnictví mělo pro patriciát význam prvořadě ekonomický.

Pro první polovinu 15. století scházejí doklady o možnosti snadného vstupu toruňského patriciátu do rytířského stavu, či informace o tom, že o takový postup měl patriciát zájem. Situace se mění až na sklonku 15. století a ve století 16., kdy lze doložit růst zájmu o povýšení do šlechtického stavu.

Toruňský patriciát nepocítoval v polovině 15. století ve vztahu k rytířům společenskou či právní zaostávání. Ve svém vlastním vnímání představoval patriciát exkluzivní společenskou skupinu, která se svým statusem rytířstvu přibližovala. Pokud příslušníci toruňského patriciátu vlastnili zemské majetky, nelišily se svým charakterem od majetků v držení rytířů v zemi chelmské.

KAMILA FOLLPRECHT, Šlechtičtí majitelé domů na krakovském rynku od 16. do 18. století

Krakovský „Rynek Główny“ představuje jeden z nejvýznamnějších souborů rezidencí v bývalé „Rzeczypospolitej“. Pouze u majitelů 18 domů nebyl doložen šlechtický původ, v historii zbývajících domů se objevilo minimálně 84 šlechtických jmen. Jestliže do poloviny 16. století byla prestižním místem pro příbytky šlechty, spojené se sídlem panovníka a dvora, rezidenční čtvrt na úpatí Wawelu, tak pro měšťanské majitele domů hrál tuto roli rynek. Od poloviny století se situace začala měnit a počet šlechtických nemovitostí ve městě rychle rostl – v roce 1598 jich poblíž rynku bylo 11. Po přemístění panovnického

sídla do Varšavy na počátku 17. století přestalo být okolí Wawelu atraktivní a šlechta začala chápat jako prestižní bydliště rynek.

Švédská okupace v letech 1655 – 1657 definitivně ukončila období rozkvětu Krakova a způsobila další oslabení měšťanstva. Šlechtický majetek tehdy rostl pozvolna, ale systematicky. Mezi šlechtickými majiteli nemovitostí v 17. a 18. století najdeme osoby s knížecím titulem, stejně jako známá jména hodnostářů, představitelů velkých magnátských rodů. První polovina 18. století představuje období největšího úpadku v dějinách Krakova, ale počet šlechtických majitelů nemovitostí se udržel na dřívější úrovni. Po prvním dělení Polska roku 1772 se počet šlechtického nemovitého majetku poblíž rynku výrazně snížil (v roce 1787 se jednalo o 13 domů), ale krátce nato se tento trend obrací. Přes početní převahu střední vrstvy šlechtické společnosti zůstávaly nejvýznamnější objekty v rukou magnátských rodů. Jednalo se o větší stavby, které se nacházely na nejatraktivnějších místech.

Některé objekty zůstávaly v majetku jedné rodiny po mnoho let a přecházely z otce na syna. Tradice uchovávala v názvech domů na rynku jména respektive tituly a funkce jejich šlechtických majitelů: „kamienice Margrabska - Markgraf Haus“ (Nr. 47), „kamienice Hetmańska - Hauptmann Haus“ (Nr. 17). V 16. století byly šlechtické i měšťanské rezidence na rynku srovnatelné, od počátku 17. století začala být patrná rostoucí dominance šlechtických majetků. Nejrozsáhlejší rezidence na náměstí (Pałac Spiski) byla postavena v době největšího úpadku města v 18. století.

(autorské resumé)

AGNIESZKA SUGALSKA, Rezidence slezských knížat ve Vratislavi v období pozdního středověku a raného novověku

Vratislavské rezidence slezských knížat představovaly v období od 14. do 18. století zajímavý příklad feudálního „implantátu“ do městského organismu. Pro založení takové rezidence se rozhodli tři z více než tuctu tehdy ve Slezsku panujících knížat, které spojoval stejný společenský status. Byl to Ludvík (I.) Břežský, Jan (I.) Opolský (na sklonku 14. století) a jeden z knížat lehnicko-břežských z rodu Poděbradů (to již v raně novověkém období, ne dříve než ve třicátých letech 16. století). Zřetelná přitom byla tendence udržet parcely, na

nichž se nacházely rezidence, jen mezi zástupci knížecího stavu. Pozemky, které zmíněné knížecí rody kupovaly od měšťanů, si pak tyto rody ponechaly až do případného vymření jejich rodové větve.

Význam přítomnosti knížecích rodů nevyplýval pouze ze skutečnosti, že představovaly pevný článek městského společenství ve slezském hlavním městě, nýbrž také z funkce, kterou zde plnily. Nemovitost knížat opolských (Schmiedebrücke - Kuźniczka) představovala jisté místo pro odpočinek a v případě nutnosti i místo ubytování majitelů během jejich pobytu ve Vratislavi. O tom svědčí potvrzený pobyt knížete Jana (I.) Opolského (zvaného Kropidło resp. Kropidło, Sprengwedel) v tomto domě roku 1410. Knížecí městská rezidence, která vznikla nejdříve (ulice Wojciecha, Adalbertstrasse), vytvářela pravděpodobně zdroj příjmů pro knížata břežská, neboť právě na tomto pozemku se v roce 1417 nacházel pivovar.

Role knížecích rezidencí vystupuje do popředí ve spojení s pragmatickou funkcí, která bývá obvykle spojována s městskými domy šlechty. Zvlášť významná je jejich reprezentační funkce, která byla zřetelná už při výběru Vratislavi, tj. zemského hlavního města, jako místa pro rezidenci. Tuto funkci lze potvrdit v souvislosti se specifickou polohou zmíněných objektů v socio-topografickém prostoru města a také s ohledem na rozměry staveb a jejich fasádu, které se lišily od ostatních staveb.

Takto uplatněná reprezentační funkce sloužila vlastníkům uvedených rezidencí k jejich politickým záměrům. Založení dvou nejstarších městských rezidencí se uskutečnilo z iniciativy mimořádných osobností. Ludvík (I.) Břežský stejně jako Jan I. Opolský (zvaný Kropidło resp. Kropidło, Sprengwedel) se odlišovali od svých současníků, ostatních lenních knížat v Slezsku, nejen svým významem, ale především elánem svých činů a svými politickými požadavky. V období raného novověku hráli majitelé uvedených rezidencí klíčovou roli ve stavovské struktuře Slezska proto, že jako knížata zasedali na zemském sněmu, měli v rukou funkci vrchního zemského hejtmana a vystupovali jako vůdci opozice proti centralizační politice habsburské vlády.

(autorské resumé)

HELENA PEŘINOVÁ, Pozdně renesanční měšťanské paláce v Praze a v Norimberku

Výstavné měšťanské domy ve stylu pozdní renesance vznikly v Praze i v Norimberku většinou z iniciativy bohatých novoměšťanů. I když jejich stavebníci patřili ke stejné sociální skupině, objekty, které si nechali vybudovat a které vedle funkce obytné a pracovní měly zcela jednoznačně splňovat také funkci reprezentační, se od sebe výrazně lišily. Svou roli zde sehrálo především rozdílné postavení těchto zbohatlíků v sociální struktuře daného města. Zatímco v Norimberku neměli ve sledovaném období příslušníci nové hospodářské elity navzdory svému bohatství přístup do nejvyššího správního orgánu města, což se odrazilo i v jejich podřadném postavení v rámci sociální stratifikace jeho obyvatelstva, v Praze se ekonomicky úspěšní obchodníci mohli poměrně snadno stát členy městské rady a zastávat i mocensky významné úřady spojené se sociální prestiží. Tato rozdílná situace se odrazila také v informaci, kterou měla svou podobou transportovat jejich městská obydlí. V Norimberku byla ve sledovaných případech doložena snaha odlišit se od okolí a to jak rozměrem, tak i neobvyklými stylovými formami, touto cestou jej ovládnout a zastínit a tím alespoň vizuálně kompenzovat podřadné postavení stavebníka v sociální hierarchii města. V Praze podobná potřeba chyběla. Společným znakem všech sledovaných objektů byla úzká vazba mezi osobností zadavatele projektu a výslednou podobou domu.

(autorské resumé)

JENNIFER VERHOEVEN, Ignorovaný či recipovaný? – Vlivy paláce Thurn-Taxisů na frankfurtskou patricijskou architekturu 18. století

V roce 1724 informoval císař Karel VI. radu svobodného města Frankfurtu nad Mohanem o tom, že kníže Anselm Franz von Thurn und Taxis jako dědičný generální poštovní přemístil své sídlo na přání císaře z Bruselu do Frankfurtu nad Mohanem tak, aby se ve městě nacházela nejdůležitější pobočka císařské thurn-taxisovské pošty. Protože jak purkmistr, tak městská rada podezírali knížete, že bude působit rušivě na městský pořádek, odmítali katolického knížete uvnitř luteránského města akceptovat. Toto odmítavé chování

Frankfurtu nás přivádí k otázkám, jak byl ve městě vnímán jeho nový palác a jak umělecky působil na městskou architekturu.

S ohledem na odmítnutí ze strany městské rady mohl kníže získat pozemek pro své plánované rozsáhlé stavební aktivity uvnitř hustě osídleného Frankfurtu jen prostřednictvím agenta. I tento způsob jednání nakonec vyústil v pětileté dohady mezi městkou radou a knížetem. Proto mohl se stavbou paláce začít až roku 1729. Kníže Anselm Franz si nechal od francouzského architekta Roberta de Cotte postavit „Hôtel particulier“, a tím přinesl do Frankfurtu stavební typ, který zde neměl žádnou tradici. Volba tohoto typu stavby, který se vztahoval k architektuře francouzské aristokracie, nabízí zpětně otázky, jak Thurn-Taxis vnímal sám sebe a jak se prezentoval.

Proto, aby frankfurtští měšťané palác mohli kopírovat, jim scházely nejen ekonomické prostředky, ale současně proti tomu působilo i jejich vnímání sebe sama. Přesto lze u nich zaznamenat snahu, kterou předznamenala existence paláce, totiž vytvářet moderní, současnou architekturu. Měšťané ve svých domech i na nich prostřednictvím nového členění fasád, forem střech i nákladně vybavených vnitřních prostor vyjadřovali nejen přání dosáhnout komfortu, pohodlí a reprezentace, ale také artikulovali vysoké sebevědomí tím, že používali ve volné adaptaci detaily thurn-taxisovského vzoru. Historie měšťanské recepce paláce představuje tudíž část procesu napodobování, v němž se měšťané v 18. století na jedné straně přibližovali životnímu stylu i prezentaci šlechty a na straně druhé šli v tomto ohledu vlastní cestou.

(autorské resumé)

ANJA WILDENHAYN, Měšťanská reprezentace v lipské architektuře doby baroka

Období baroka platilo v Lipsku plným právem za etapu intenzivních stavebních aktivit. Největší stavební zakázky vycházely přitom z řad měšťanských elit, neboť na rozdíl od rezidenčních měst, určovali hospodářský, ekonomický a kulturní život veletržního města během 17. a 18. století především kupci, bankéři a univerzitní učenci. Měšťanská reprezentace v architektuře se intenzivně rozvinula okolo roku 1700 prostřednictvím recepce šlechtického stavebnictví a manifestovala se jak adaptací prostorového členění staveb, tak přebíráním

jednotlivých stavebních prvků i členěním staveb a stavebním dekem. Počátek tohoto procesu uvnitř města se odvíjí od stavby domu purkmistra Franze Conrada Romana podle plánu radního stavitele Johanna Gregora Fuchse v letech 1700 – 1704. Jeho nové prvky, především bohatě zdobené průčelí, následně našly ohlas při stavbě a přestavbě řady budov v Lipsku. Např. dům obchodníka Petera Hohmanna, který byl v letech 1708 – 1714 postaven na tržišti, byl považován navzdory svému měšťanskému charakteru za jednu z nejhonosnějších barokních staveb Lipska. Že lipští stavebníci nové formální prostředky užívali vědomě, dokladuje srovnání se stavbou tzv. Bosehaus (domu kupecké rodiny Bose) z roku 1711. Její stavebník, v měšťanském společenství vážená osoba, použil pro potřeby své reprezentace při stavbě domu tradiční prvky měšťanské architektury (např. průčelí). Barokní stavby patrně nesloužily lipským měšťanům k tomu, aby překračovali hranice své stavovské příslušnosti. Mnohem více měly potvrzovat a zhodnotit jejich vlastní sociální status úspěšných měšťanů, kteří se dopracovali pílí, šetrností a střídmostí ke slávě, respektu a vážnosti.

(autorské resumé)

SANDRA MARIA RUST, Palác Thinnfeldů ve Štýrském Hradci (1740–1742). Stavba podle plánů vídeňského dvorního stavitele Antona Erharda Martinelliho

Bývalé rezidenční město Štýrský Hradec bylo na sklonku 17. století a ve století 18. také centrem života většiny štýrských šlechtických rodů. Ty nechávaly zřizovat četné panské městské paláce, které mohly posloužit jako vzor pro stavební aktivity vycházející z měšťanských kruhů.

Palác Thinnfeldů ve Štýrském Hradci byl postaven v letech 1740 – 1742 Antonem Balthasarem Thinnem, podnikatelem a majitelem železáren, který byl povýšen do šlechtického stavu. Díky velmi dobře zachovaným pramenům (obsáhlé plány a návrhy z doby stavby, ale i další písemné prameny jako např. stavební účetní kniha) lze na základě této stavby exemplárně doložit možné výsledky stavební činnosti jednoho měšťanského stavebníka, respektive zadavatele stavby, i když se v tomto případě jednalo o osobu povýšenou do šlechtického stavu. Prameny poskytují pohled na proces vzniku budovy

od prvotní ideje stavebníka – jeho konceptu – přes jednotlivé úseky stavby až po její vnitřní výbavu. Lze zaznamenat snahu A. B. Thinna napodobit životní styl šlechty – za základ pro stavbu svého paláce vzal projekt vídeňského císařského dvorního stavitele Antona Erharda Martinelliho. O uvedené snaze svědčí i existence domácí kapele.

Ve všech písemných pramenech však převažují úvahy stavebníka o praktických aspektech architektury i o zařízení paláce a jeho významu pro každodenní život. V popředí stály otázky osvětlení prostoru, vytápění a zajištění komínů. V přízemí budovy se nacházel obchod, který Thinn využíval k prodeji výrobků ze svých železáren.

Dobře dochované prameny pro palác Thinnfeldů představují z hlediska architektury Štýrského Hradce první poloviny 18. století specifikum. Na základě široce koncipovaného kulturněhistorického přístupu k uvedeným pramenům, které jsou poprvé vyhodnoceny právě v této studii, lze odhalit nejen detaily historie projektu i samotné stavby, ale také podat svědectví o dobové stavební praxi a v neposlední řadě o osobnosti stavebníka samotného.

(autorské resumé)

EWA BARYLEWSKA-SZYMAŃSKA, Šlechtické domy v Gdaňsku v 18. století

Problematika šlechtického majetku v Gdaňsku v 18. století dosud nebyla podrobně vyhodnocena – objevovala se většinou pouze jako okrajová záležitost při zpracování jiných témat. Tento text představuje další příspěvek k uvedenému tématu. V Gdaňsku žila trvale většinou pouze pomořanská šlechta. Šlechtické a magnátské rody, stejně jako duchovní z jiných částí šlechtické republiky se zde na delší dobu zdržovali jen zřídka.

Rody, které se rozhodly investovat na gdaňském trhu s nemovitostmi, kupovaly pozemky, jež se nacházely v uzavřené městské zástavbě, nebo větší parcely mimo městské centrum, často v oblasti Długie Ogrody a Nowe Ogrody. Městská správa těmto nákupům nijak nebránila, protože pomořanští šlechtici na ně měli jako pruštití státní příslušníci právo. Ostatní šlechtě, která nebyla spojena s Pruskem, však zákon zakazoval nakupovat v Gdaňsku nemovitosti. Přesto byly obchody tohoto druhu v 18. století často realizovány.

Mnohé ze zmíněných šlechtických rodin obývaly typické měšťanské domy. Je známo rovněž několik objektů, které byly v pramenech označeny jako „paláce“, které se nacházely převážně ve výše zmíněné oblasti Długie Ogrody a Nowe Ogrody.

Některé inventáře majetku šlechty, která sídlila v Gdaňsku, nám umožňují pokusit se popsat její majetek. K majitelům mnoha stříbrných předmětů patřili např. opat Jacek Rybiński, stejně jako Jan Ansgar Czapski. Ve šlechtických domech se sice dále používalo cínové náčiní, ale porcelán a fajáns představovaly již širší součást výbavy pro stolování.

Zásadně se ve šlechtických domech s ohledem na typ výbavy neodlišoval nábytek, zachycený v inventářích, od mobiliáře, který se nacházel v zámožnějších měšťanských domácnostech. Lze ale současně poukázat na příklady luxusní výbavy, jež v měšťanských domech naopak nebyla zastoupena.

Mezi soupisy měšťanských majetků z 18. století, které se zachovaly v gdaňském archivu, scházejí pozůstalostní inventáře nejlivnější měšťanské vrstvy, spojené s městskými úřady (radní, purkmistři). Komparace výbavy jejich domů s vybavením šlechtických domácností by byla jistě mimořádně zajímavá, ale za současného stavu poznání není možná.

Velká část dochovaných inventářů majetků bohatých a středně zámožných měšťanů nám aktuálně dovoluje na několika vybraných příkladech doložit tendence, které se projeví ve vývoji vybavení měšťanských domů.

(autorské resumé)

HANA VOBRÁTKOVÁ, Měšťanské rezidence na Starém Městě pražském ve světle vizitačního protokolu Tereziánského katastru

V tomto příspěvku jsou barokní domy na Starém Městě pražském posuzovány prostřednictvím berních pramenů. Autorka se soustředila především na domy ve vlastnictví staroměstských měšťanů, které se od ostatních odlišovaly vysokou prodejní cenou a dále pak na ty, jejichž majiteli byli radní Starého Města pražského. Konkrétní situace v bydlení staroměstských měšťanů je popisována na základě rozboru vizitačních protokolů Tereziánského katastru z let 1725–1726. Hlavním tématem, kterým se studie zabývá, je odpověď na otázku, do jaké

míry se nejhonosnější měšťanské domy přibližovaly svou cenou i vnitřním uspořádáním aristokratickým sídlům na Starém Městě.

Nejdražší měšťanské domy se podle vizitačního nálezu kupodivu nenalézaly na nejprestižnějších adresách, kterými byla bezpochyby oblast rynku, tedy Staroměstského náměstí a Královská cesta. Polovina těchto domů se totiž soustředila v Havelské čtvrti, zejména v okolí Havelského trhu. I když zdejší domy nepatřily k nejmáštavnějším (naopak zde bylo i množství částečně dřevěné zástavby), nacházely se v obchodně nejživější části Starého Města a to určovalo jejich vyšší prodejní cenu i vyšší daňové zatížení. Naopak majitelé šosovních domů si vybírali nejčastěji Týnskou čtvrt: v naprosté většině oblast Celetné ulice a Staroměstského náměstí, Havelská čtvrt je naopak zastoupena nejméně.

Srovnáme-li měšťanské domy s domy v majetku šlechty z hlediska vnitřního uspořádání budovy, zjistíme několik zajímavých rozdílů. U všech šosovních domů, i těch ceněných pod 10.000 zlatých, se objevují prostory určitým způsobem nadstandardní. Nejčastěji se jednalo o místnosti označované jako kabinety, dále garderoby (šatny), tabulovnice (jídelny – Taffelstuben), soukromé oratoře či kaple. Při posuzování vnitřní dispozice byly měšťanské domy v porovnání se šosovními zařízeními skromnější, a to i ty, které byly podobně cenově hodnoceny. Měšťané byli daleko více vázáni ekonomickým hlediskem, jejich hospodářská činnost kladla jiné nároky na prostorové vybavení domu. V přízemí jsou tak nejčastěji zmiňovány obchody, sklady a jiné provozy – u nejnákladnějších domů zejména pivovary. Tento fakt potvrdil i výsledek rešerše z vizitace Tereziánského katastru, který autorka provedla s cílem zjistit na Starém Městě nemovitý majetek staroměstských konšelů. Analýza nejdražších měšťanských domů a domů ve vlastnictví politické elity prokázala, že se tyto budovy prostorově nevymezovaly stejným způsobem jako šlechtické domy.

(autorské resumé)

PAVEL SUCHÁNEK, Rezidence preláta v první polovině 18. století. Prelatura premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce

Příspěvek je shrnutím rozsáhlejší studie o mecenátu opatů premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouce v 18. století. Autor se zde pokusil o rekonstrukci původního sociokulturního kontextu vzniku

umělecké výzdoby premonstrátského paláce opatů Roberta Sancia a Norberta Umlaufa (1726-1739). Četné zprávy řádových kronikářů, pečlivě a podrobně zaznamenávajících přijímání vznešených a významných návštěv v prelatuře, umožnily rekonstruovat její hlavní původní funkci: účelem architektury a vnitřního zařízení nebyla pouze reprezentace opatského úřadu, ale šlo spíše o vytvoření adekvátních prostor, určeným ke komunikaci – k navazování, udržování a rozvíjení sociálních kontaktů v rámci stavovské společnosti, ale i směrem k panovníkovi a jeho úřadům. Pro ritualizované formy společenské komunikace byl na Hradisku dokonce zřízen pramenně doložený přijímací ceremoniál.

Autor se v příspěvku pokouší na několika konkrétních příkladech upozornit na vztah objednávek uměleckých děl a sociálního prostředí a komunikace v raném novověku. Média, jakož i konkrétní přístupy a způsoby této komunikace měly různé podoby, kromě architektury a malířské výzdoby zde sehrála důležitou roli především sochařská díla. Skulptury reprezentovaly vedle tradic celého premonstrátského řádu i této konkrétní duchovní instituce také osoby jednotlivých hradiských opatů, odkazovaly na starozákonní i novozákonní vzory prelátského stavu a na jeho ctnosti, připomínaly rovněž dávné středověké zakladatele kláštera a s nimi i zeměpanský status instituce. Vrcholem těchto programů byla výzdoba velkého slavnostního sálu prelatury, vyjadřující ideu spojení a nerozlučnosti panovnické a duchovní moci a oslavující pohostinnost a obětavost prelátského stavu, který je zde představen jako stěžejní pilíř světské vlády. Ve shodě s funkcí sálu jakožto místa přijímání a hoštění významných hostů je zde prostřednictvím různých uměleckých děl připomínán také význam přátelství a vzájemné svornosti mezi přáteli. Množství zpráv o dění v takto komponovaném ceremoniálním prostoru pak vypovídá nejen o konkrétních podobách reprezentace hostitele, ale zejména o nezastupitelné funkci adekvátních kulis pro získávání i upevňování sociálních i politických kontaktů a vazeb raně novověkého preláta. Umění se zde stává jedním z prostředků komunikace mezi opatem a diváky, jeho hosty a přáteli.

(autorské resumé)

ANNA FUNDÁRKOVÁ, Bratislavský palác Pavla Pálffyho

Bratislavský palác palatina Pavla Pálffyho (1592-1653) patřil k nejvýznamnějším raně barokním památkám nejen na Slovensku, ale také v celém středoevropském prostoru. Jeho stavebník se řadil k nejbohatším uherským magnátům a nejvlivnějším politikům první poloviny 17. století. Dosáhl skvělou kariéru nejen v uherském království, ale také u vídeňského dvora. Přes dvacet let působil jako prezident uherské komory, v letech 1646 – 1649 byl nejvyšším soudcem (Judex Curiae) a v posledních čtyřech letech svého života získal nejvyšší hodnost ve své zemi – stal se palatinem. Díky jeho vynikajícím kontaktům u vídeňského dvora – jeho švagr a nejbližší přítel byl mocný prezident tajné rady Maximilian von Trauttmansdorff a současně se těšil přízni panovníků, tj. jak Ferdinanda II. tak Ferdinanda III – byl Pálffy jmenován roku 1646 tajným radou a hrál v tomto orgánu do první poloviny 17. století jako jediný uherský aristokrat aktivní roli.

Císařský dvůr pověřil Pálffyho roku 1632 významným posláním, měl řídit rekonstrukční práce na bratislavském hradě. Krátce po zahájení tohoto projektu přikročil ke stavbě vlastního velkolepého paláce na hradním návrší. Na obou stavbách zaměstnával stejný tým architektů, stavitelů, umělců a řemeslníků a ze stejných míst získával i finanční a materiální zdroje. Císařští dvorští architekti Giovanni Battista Carlone a Filiberto Lucchese, stejně jako známí malíři Leonard Juvenel a Christian Knörr, patřili rovněž k umělcům, kteří pracovali v Pálffyho službách. Zvláštnost tohoto paláce nevytváří pouze jeho umělecká hodnota. Další význam mu dodává skutečnost, že se nachází v bezprostřední blízkosti hlavního a korunovačního města Království uherského. Pavel Pálffy byl v 17. století jediným uherským aristokratem, který si nechal v Bratislavě zřídit tak velkolepé sídlo. Další barokní paláce následovaly až v 18. století. Pozoruhodný je i osud paláce po Pálffyho smrti. Postupně ztrácel na významu a počátkem 20. století byly velké části komplexu jeho budov strženy. Zůstává však otázkou pro budoucí výzkumy vysvětlit, co bylo příčinou neslavného úpadku paláce.

(autorské resumé)

DIANA DUCHOŇOVÁ, Městská sídla šlechty v Trnavě a v malokarpatských městech v raném novověku

Příspěvek se věnuje otázce sídel šlechty ve svobodných královských městech na západním Slovensku – v Trnavě, Modre, Pezinku a Sv. Jure. Trnava jako významné obchodní město a centrum přesunutého ostríhomského arcibiskupství, sídlo některých soudních orgánů státu, lákala do svého středu mnohem více šlechticů než ostatní malokarpatská města (Modra, Pezinok a Svätý Jur), kde se dařilo především vinohradnictví a řemeslům, ale na rozdíl od Trnavy tu nešídlily žádné významné správní úřady.

Šlechtici, kteří neměli zájem se usadit v Trnavě natrvalo, si jen prostřednictvím malých změn upravovali kvůli pohodlí své obytné prostory. Jinak tomu bylo u těch představitelů šlechty, kteří tu měli trvalé závazky, nebo se do Trnavy přestěhovali. Většinou si postavili úplně nový dům, nebo ke koupenému domu přistavěli další křídlo, případně ho spojili s vedlejším domem. Tímto způsobem v průběhu 17. století, ale hlavně v 18. století přebudovaly významné šlechtické rody starší domy na objekty palácového typu s vyšším komfortem bydlení. O dům se však šlechtici ve městě často museli dělit nejen se služebnictvem, ale i s podnájemníky.

V malokarpatských městech byla jiná situace. Zde byl dům šlechtice přizpůsobený jeho funkčnímu využití. S výjimkou obytných částí v něm dominovaly hlavně hospodářské přístavby – pivnice, lisovny a komory, ve kterých se zpracovávalo a uskláňovalo víno. V těchto městech v podstatě žádné významné rody neměly své rezidence; výjimkou byli Pálffyové, kteří tu měli sídlo svého panství. Na rozdíl od Trnavy, kde měly šlechtické domy spíše reprezentativní charakter, v malokarpatských městech šlo jednoznačně o hospodářské objekty. Zajímavá byla v tomto ohledu Modra, kde město ve statutu deklarovalo, navzdory přítomnosti šlechty v městských orgánech, že tu neexistují žádné šlechtické domy či kurie, ale všechny domy jsou měšťanské.

Šlechtic se tak často musel přizpůsobit podmínkám, jaké mu město nabízelo, a to i navzdory svým privilegiím. V každém případě se ale šlechta stala integrální součástí města i přes počáteční nevhůli měst přijmout ji do svého středu. Pro mnohé šlechtice město znamenalo zdroj obživy, pro jiné místo pro zábavu, nákupy, studium či obchod. Města se tak na delší či kratší dobu stala domovem pro „nejurozecnější“ vrstvu společnosti.

(autorské resumé)

DARIUSZ GŁÓWKA, Magnátské rezidence ve Varšavě v 18. století

Varšava poté, co se stala hlavním městem, byla současně sídlem rezidenčním, ve kterém vznikaly aristokratické dvory a paláce. Počátky tohoto procesu zasahovaly až do 17. století, ale svého vrcholu dosáhl ve století 18. Nevelké pozemky v původních lokacích středověkých měst Staré a Nové Varšavy však aristokracii nelákaly. Atraktivní se staly ulice, které se sbíhaly poblíž královského zámku – Senátorská (Senatorska) s 12 paláci, Krakovské předměstí (Krakowskie Przedmieście) s 11, Medová (Miodowa) se 6 a Dlouhá (Długa) s 5. Přesný počet rezidencí není zjištěn, dá se hovořit o 70 v celé Varšavě. Pokud v první polovině 17. století při budování rezidencí dominovala potřeba vlastnit určité místo pro období zasedání sněmu, koncem tohoto století a také ve století 18. byla hlavním motivem reprezentace, demonstrace hodnosti i společenské pozice majitele a jeho rodu. Architektonický sloh těchto staveb podléhal změnám, od budov postavených podle zásady „entre cour et jardin“, přes útvary s otevřeným nádvořím až po městské paláce („przyuliczne“) a předměstské vily.

Paláce plnily jasnou úlohu, zajišťovaly svému majiteli, který v hlavním městě občas pobýval, i jeho rodině, pohodlné bydlení. Reprezentační roli plnily prostory situované v prvním patře a místnosti určené k přijímání hostů. Především ony měly potvrzovat svou výbavu a přepychem postavení majitele. Ve druhé polovině 18. století bylo možno obdivovat také vytvářené sbírky knih, rytin, obrazů, plastik nebo i kabinety přírodnin.

Palác ve Varšavě usnadňoval budování politického postavení. Bylo potřeba pobývat v hlavním městě, protože o hodnotách rozhodovala přízeň panovníka. Na druhé straně se také panovníci chtěli obklopat svými příznivci a mít s nimi snadný kontakt.

Rezidence v hlavním městě umožňovaly svým majitelům styl života, charakteristický pro aristokracii v celé Evropě. Staly se středisky kultury i společenského života.

Na sklonku 18. století se započalo také s pronajímáním palácových prostor pro obchodování.

Charakteristickým rysem osudu varšavských rezidencí byla častá změna jejich majitelů. S ohledem na městské právo, které rozšiřovalo možnost dědit nemovitosti i na ženy, značná část změn majitelů měla rodinný charakter. Nekompletně dochovaná dokumentace sice

neumožňuje sledovat tyto vlastnické změny detailně, ale přesto nelze pochybovat o tom, že se jednalo o obecně rozšířený jev.

(autorské resumé)

MAGDALENA BĄK - ANNA KRYSZTOFIAK, Polsko v miniatuře, aneb návštěva v paláci Potockých ve Varšavě

Text se věnuje rezidenci Potockých, jejíž historii od osmdesátých let 18. století až do konce třicátých let století 19. přiblížil Leon Potocki v rozhovoru pod názvem *Święcone, czyli Pałac Potockich w Warszawie*. V Potockého pojetí představuje uvedený palác miniaturu Polska a jeho historie znázorňuje osudy země, jež putuje z ruky do ruky. Stává se místem, v němž se cizí vlivy střetávají s prostředím domácím, které se uplatňuje s různou intenzitou. Aniž bychom opustili taneční sál paláce Potockých ve Varšavě, cestujeme pouze v čase a přitom můžeme sledovat změny, které nastaly v Polsku v době, o které vypráví uvedené literární dílo.

(autorské resumé)

ANNA PIOTROWSKA, Aristokratické paláce jako centra hudebního života – na příkladu paláce Pusłowských v Krakově

Palác Pusłowských v ulici Westerplatte 10 v Krakově představuje znamenitý příklad nového života městského paláce, a to díky využití historického prostoru pro účely didaktické a badatelské, spojené s fungováním objektu jako univerzitního pracoviště. Dokonale zachovaná budova s originálními architektonickými detaily je aktuálně sídlem Knihovny Institutu hudební vědy Jagellonské univerzity (Biblioteka Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Jagiellońskiego), která disponuje rozsáhlou studovnou složenou ze dvou místností a také bohatou fonotékou se sálem pro poslech. V paláci sídlí rovněž Centrum Paderewského s knihovnou, Centrum Lutosławskiego, knihovna prof. Alberta Duninga z Cremony a také fonotéka prof. Jerzego Szweykowskiego z Poznaně. V přízemí byl nedávno dán do užívání koncertní sál, který současně slouží i přednáškám. Tento prostor má šanci se v blízké budoucnosti stát významným místem koncertního

života v Krakově a získat natrvalo místo mezi zdejšími významnými hudebními středisky. V paláci je umístěna rovněž administrativa Institutu hudební vědy Jagellonské univerzity: sekretariát a ředitelství.

Ve dvacátém století palác Pušłowských nejen, že změnil svoji funkci z rezidenční na veřejnou, ale také s ohledem na specifiku Institutu hudební vědy, který v něm sídlí, má šanci se v současnosti změnit v prostor, který rozeznívá živá hudba, a tímto způsobem v modifikované formě navázat na tradici palácového koncertování.

(autorské resumé)

JANKA PETŐCZOVÁ, Příspěvek k výzkumu hudební kultury šlechtických rezidencí a městských sídel v 16. a 17. století na území dnešního Slovenska

O hudebním životě na hradech a ve šlechtických rezidencích máme ze 16. a 17. století zachované převážně jen sekundární archivní dokumenty (o existenci šlechtických kapel) a dále ikonografické a organologické památky. Podle diferencované sociální struktury šlechty v habsburském Uhersku můžeme sledovat hudební život ve šlechtických sídlech ve třech rovinách: 1. hudbu v sídlech nejbohatších magnátů (nejvýznamnějších uherských rodů: Thurzové, Pálffyové, Esterházyové); 2. hudbu v sídlech střední šlechty a bohatých knížat (Gabriel Bethlen, Thökölyové); 3. hudbu v prostředí nižší šlechty (hrabě Jakušič v Pruském), která se v mnoha ohledech prolínala se zábavnou a taneční hudbou zámožných měšťanů. Z primárních hudebnin se zachovaly rukopisy z poslední třetiny 17. století - levočský *Pestrý zborník* a *Vietorisova tabulatúra*. Obsahují repertoár složený z duchovních písní, trubačských skladeb, varhaní hudby a hudby pro klávesové nástroje, z evropských suitových tanců a z domácí taneční hudby (chorey). Vzácné jsou informace o hudebnících ve šlechtické kapele Mikuláše a Pavla Esterházyů v Eisenstadtu, ale i malby Carporora Tencally s hudebními motivy na hradě Červený Kameň, které dal vytvořit po roce 1655 Mikuláš IV. Pálffy. Mecenášství hudebního umění se pojí se jménem Alexeje I. Thurza, který finančně podporoval evangelíky a dlouhodobě město Levoču i její hudební život. Hudební dění na Spiši ovlivňovali Csákyové. Pravděpodobně z jejich mobiliáře se zachovaly oktávové tympány s malovaným znakem jezuitského řádu a jeden samostatný tympán s raritním klikovým mechanismem,

zabezpečujícím úderem paliček. Ze 17. století pochází cembalo Štefana Thökölyho a virginal Kateřiny Brandenburské (Augsburg 1617).

S vyšší šlechtou byli rodově spjatí církevní hodnostáři a podle zásady „cuius regio, eius religio“ ovlivňovali hudební život i ve městech. Hudební kultura ve městech se proto vyvíjela ve dvou intencích: evangelické augšpurského vyznání a katolické, diferencované podle působení jednotlivých řádů (jezuité, františkáni, piaristé). V 16. století nejvíc prosperovalo 11 svobodných královských měst (Bratislava, Košice, Trnava, Trenčín, Skalica, Zvolen, Levoča, Bardejov, Prešov, Sabinov a Krupina) a 7 báňských měst (Kremnice, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Banská Belá, Nová Baňa, Pukanec a Lubietová). V letech 1540 – 1674 existovala nejstabilnější struktura hudební kultury v evangelickém městském prostředí, kde se zformovaly tzv. kantoráty, tj. systémy hudební výchovy založené na propojení tzv. církve prostřednictvím kantora. Rozsáhlé hudební sbírky se zachovaly z Bardejova a Levoče. Svědčí o vyspělé hudební kultuře spišských a šarišských měst, kde se hrávala vícehlasá a vícesborová moteta, mše a duchovní koncerty evropských skladatelů (G. Gabrieli, H. Schütz, S. Scheidt, M. Praetorius). Domácí skladatelé měli také vynikající hudební vzdělání a komponovali se znalostí barokního hudebního stylu (Andreas Neoman/Andrej Neoman, Zacharias Zarevutius/Zachariáš Zarevúcky, Samuel Marckfelner, Johann Schimrack/Ján Šimrák, Thomas Gosler, Samuel Capricornus a další). Od poslední třetiny 17. století můžeme sledovat i hudebně-stylové odlišnosti ve vývoji hudby katolických řádů (P. N. A. Hausenka, M. M. Pollentarius). Všechny zachované prameny k hudebnímu životu dokládají, že hudba ve šlechtických i v městských sídlech patřila k evropskému kulturnímu prostředí. Příslušníci nejvyšší šlechty a vůdci protihabsburských povstání byli v první řadě vojáci, ale současně se jednalo o vzdělané osoby a hudba tvořila součást jejich života – v intencích latinské sentence – *Inter arma silent musae*.

(autorské resumé)

DARINA MÚDRA, Hudební kultura bratislavských paláců aristokratů ve druhé polovině 18. století

Bratislava měla ve druhé polovině 18. století pověst střediska, důležitého pro vývoj evropského hudebního klasicismu. V něm se

etablovaly a v reprezentativní podobě rozvíjely všechny dobové formy existence hudebního umění, a to na evropsky srovnatelné úrovni. Ve způsobech aplikace hudebního umění nechyběly přitom znaky v evropských relacích výjimečně progresivní, které byly předzvěstí nového sociálně-funkčního využití hudebního umění.

V době vlády Marie Terezie se v Bratislavě, jako v hlavním městě tehdejšího Uherska, nejen koncentrovala podstatná část uherské šlechty, ale i podstatná část zámožné šlechty s hudebními zájmy a ochotou investovat finanční prostředky do této formy seberealizace a způsobu zpříjemňování života.

Z historického pohledu se jako nejpodstatnější jeví přínos domácích hudebníků do profilování univerzálního hudebního jazyka doby klasicismu, a to v mnohých aspektech zásadního významu. Reprezentovala ho - právě zásluhou a přičiněním výjimečné hodnoty mecenátu šlechty usedlé v Bratislavě - tvorba mnoha domácích skladatelů evropského významu.

(autorské resumé)

MICHAHAELA FREEMANOVÁ, „Der Carrousel“

Hudební mecenášství české šlechty mělo v 19. století rozmanitě podoby – patřila k nim finanční podpora jednotlivých umělců (Václav Jan Tomášek, Josef Proksch, Bedřich Smetana), penzijních spolků i škol; mimo jiné se šlechta významně zasloužila o založení i pozdější provoz pražské konzervatoře. Podstatnou roli hrála šlechta i v organizování dobročinných koncertů, bazarů, akademií, bálů a divadelních představení. Výtěžky těchto akcí, vesměs rozmnožené dalšími finančními dary, se využívaly ve prospěch šlechtou založeného Spolku pro podporu domácích chudých (Privatverein zur Unterstützung der Hausarmen) a dalších podobných organizací a ústavů, které pečovaly o nemajetné a tělesně postižené osoby, sirotčinců a nemocnic. Bezpochyby nejpozoruhodnějšími dobročinnými podniky, na kterých se podílela pražská šlechta, byly karusely – hudbou doprovázená představení drezúry koní ve formě rytířských turnajů. Programů a cedulí vydaných ke karuselům se dochovalo málo; jejich oblibu dokládá dobový tisk, obrazová dokumentace ke karuselům i hudební sbírky. První pražský karusel se konal roku 1800; benefiční karusely byly v první polovině 19. století organizovány v letech 1803, 1804, 1823, 1824, 1828, 1829, 1830, 1833,

1843 a 1844. V dalších letech (pravděpodobně z finančních důvodů) se místo nich pořádaly dobročinné koncerty nebo loterie; karusely představovaly v rámci dobového společenského života jednu z jeho nejpozoruhodnějších aspektů.

(autorské resumé)

MILENA LENDEROVÁ, Vídeňský palác Schwarzenbergů v období mezi časy. Změny a život v jeho zdech.

Na přelomu 18. a 19. století aristokracie převzala některé zvyklosti z měšťanského světa, zejména pokud se týká vztahu k sídlům (zdůvěrnění domova). Při zařizování a přestavbách rodinných sídel – paláců – hrály významnou roli ženy. Paláce sloužily jako místo reprezentace: pro pořádání divadelních představení či domácích plesů, vnitřní vybavení v duchu panujícího empiru upřednostnilo kvalitu před kvantitou. Velká pozornost byla věnována vybavení koberci a přepychovým a výtvarně krásným nábytkem, ovšem spíše v minimalistickém duchu. Interiér se sice zjednodušil, ale stále byl kladen důraz na reprezentativnost jeho vybavení a vzhledu.

V této době prošlo proměnou i vídeňské sídlo jednoho z nejbohatších aristokratických rodů rakouské monarchie, knížat ze Schwarzenbergu. Pavlína ze Schwarzenbergu tuto proměnu řídila v duchu svých představ, ovlivněných ve značné míře vzpomínkami na její cestu do předrevoluční Francie. V této oblasti se mohla kněžna plně uplatnit. Pramenem pro sledování průběhu těchto úprav jsou kněžniny deníky a dochované účetní doklady.

RICHARD KURDIOVSKÝ, Koburský palác jako příklad změny paradigmatu ve vídeňské palácové výstavbě okolo roku 1850. Jak sociální postavení určuje vzhled a využití architektury

Velikost, formální vzhled, poloha a okolnost, že stavební historie paláce souvisí úzce s historií jednoho rodu, činí z koburského paláce jednu z nejpozoruhodnějších budov v předbřeznové Vídni. Poté co se malý knížecí rod z durinsko-franckého pomezí spojil úspěšnou sňatkovou politikou téměř se všemi panovnickými rody západní Evropy, začala vídeňská větev rodu Sasko-Kobursko-Gothajského roku 1839 připravovat plány na vybudování rezidenčního městského paláce na

městských hradbách. Architekt Karl Schleps, jeho pomocník Franz Neumann st. a stavitel Adolph Korompay stavěli palác nejprve ve velkorysém výměru, který byl po smrti architekta realizován se superpozičním členěním. Přitom už v době výstavby vykazoval palác podobně dominantní urbanistickou polohu na vrcholu městských hradeb jako v době zřízení Ringstraße, kdy bylo jeho umístění zohledněno v plánech města. Uvedená poloha stejně jako odlišná prostorová situace fasády orientované směrem z města i do města bezprostředně určovaly vzhled stavby, která ve vztahu k městu vykazovala typickou fasádu zástavby městských obytných domů a ve vztahu k palácovým stavbám pak podobu samostatně stojící vily s portikem. Tím byla založena ve Vídni tradice paláců, které se stavěly při otevření městských hradeb na jejich návrší a jež si z větší části osvojily podobu vily. Stylové vzory byly přijímány z italské renesanční architektury, speciálně z tehdy ještě existujícího Království lombardsko-benátského.

Až do roku 1842, kdy bylo dokončeno obvodové zdivo, se plánovalo rozšíření paláce, aby stavba odpovídala potřebám residence zetě francouzského krále. Bezprostředně po dokončení vlastních stavebních prací byly však další stavební úpravy zastaveny a rezignovalo se na avizované využití paláce. Důvodem byly potíže spojené s realizací ceremoniálu a politického postavení, kterých se v souvislosti s působením u vídeňského dvora obával princ August Ludwig Sasko-Kobursko-Gothajský. Na tomto místě je třeba zmínit postavení rodu Bourbon, jehož starší linie nalezla od roku 1830 v Rakousku exil: na jednu stranu mu z legitimistických důvodů vyjadřoval konzervativní metternichovský režim pochopení; na druhou stranu ho podrobil přísnému dohledu, aby se vyhnul vnějším politickým konfliktům. Díky svým příbuzenským vazbám s mladší větví Bourbonů reprezentoval koburský rod francouzskou vládnoucí linii Ludvíka – Filipa.

I když došlo k zastavení stavebních prací, vedla snaha získat z paláce přece jenom ekonomický užitek roku 1847 k zahájení dalších stavebních uprav, jejichž cílem bylo dodatečně zřídit v paláci nájemní byty. Současně se změnou vnitropolitické situace ve Francii po revolučním roce 1848 začali Koburkové mezi lety 1849 až 1851 i s adekvátními úpravami interiéru. Tak vznikla pod tlakem okolností stavba připomínající stavebně-typologicky „činžovní palác“. Vzhledem k tomu že koburský palác nebyl od začátku koncipován s tímto záměrem, vznikla přitom řada nedostatků.

(autorské resumé)

ANDREAS NIERHAUS, Vídeňské paláce a reprezentace urbánních elit v historismu

Rozšíření vnitřního prostoru města Vídně a zřízení Ringstraße poskytl soukromým stavebním aktivitám ve druhé polovině 19. století takovou uměleckou konjunkturu, která ve vztahu k výstavbě paláců byla srovnatelná jen s rozkvětem v období baroka. Byla to především liberálně orientovaná buržoazie (Großbürgertum), která reagovala svými stavebními projekty na městské rezidence etablované vrstvy aristokracie (aristokratische Oberschicht) v centru města. I když jejímu sociálnímu vzestupu konzervativní struktury vídeňské společnosti bránily, ekonomicky byla vyšší šlechta již překonána, a také kulturně měly být rozdíly vyrovnány. Strategie, jichž vídeňská buržoazie využila při svých stavebních aktivitách byly často převzaty od konkurence – při budování paláců na Ringstraße se tak stala vzorem barokní palácová výstavba. Uvedené paláce byly ovlivněny různými styly: od mezinárodně chápáné neorenesance k neobaroku, které vykazovalo často silné domácí vlivy a mohlo významně odkazovat na baroko jako na rakouský „národní styl“. Historické příbytky elit ležící mimo Ringstraße, jako např. „Belvedereviertel“, byly reaktivovány, nově obsazeny a definovány. Současně začala také aristokracie sice váhavě, ale často s velkými finančními náklady, přizpůsobovat svoje barokní paláce změněným požadavkům. Významné jsou rovněž stopy, které i když nikoliv ve velkém množství, zanechala na Ringstraße vládnoucí dynastie. Luxusní, oficiózní a současně soukromé urbánní stavební aktivity byly v předvečer první světové války přerušeny. Vídeňské paláce ve stylu historismu, které byly dosud minimálně zkoumány z hlediska vzájemné souvislosti, patří k významným a současně posledním dokladům stavebního typu „městského paláce“ v západní architektuře.

Příspěvek na základě vybraných příkladů pojednává o následujících otázkách: Jaké nároky se skrývaly za stavbou obytných paláců na Ringstraße a jak byly formulovány v architektuře a vnitřním zařízení? Jaké formy a způsoby reprezentace byly převzaty z historických vzorů? Jak reagovala aristokracie na stavební boom na Ringstraße? Změnila se sociální topografie města s ohledem na paláce nebo zůstala neměnná? Jaký význam sehrávaly paláce jako vzor a jak reagovaly novostavby na „genius loci“ města?

(autorské resumé)

ELŻBIETA MAZUR, Varšavské paláce v 19. století

Ztráta státní samostatnosti Polska jako následek jeho dělení měla nepochybně v určitém smyslu vliv na historii a vývoj Varšavy a jejích obyvatel. Léta pruské okupace představovala období úpadku města. Naopak etapa nového rozvoje připadá na léta Polského království (1815-1830). Nejvýznamnějším investorem v oblasti palácového stavitelství se tehdy stala státní moc. Pro potřeby nových úřadů – ministerstev, soudů a také vojska a policie – byla potřebná sídla. Některá z nich byla budována nově, pro jiná byly přestavěny magnátské rezidence, např. barokní palác Jana Leszczyńskiego ze 17. století (pozdější palác Potockich) se stal sídlem Státní komise příjmu a fisku (Komisji Rządowej Przychodu i Skarbu). Palác Jabłonowskich z 18. století, který stál na Divadelním náměstí (Plac Teatralny), byl přebudován na městskou radnici.

Mnoho starých paláců přestalo být magnátskými rezidencemi a staly se pro své majitele výhodným nástrojem výtěžku. Během 19. století byla část zmíněných sídel přeměněna na nájemní bydlení, na obchody, restaurace nebo kavárny. Přilehlé zahrady pak byly zpřístupněny široké veřejnosti. Takový osud potkal minimálně 14 paláců, mezi nimi palác krakovských biskupů na Medové ulici (Miodowa), který byl roku 1823 dán do dražby. Poté se stal majetkem měšťanským a ve druhé polovině 19. století byl přebudován na činžovní dům.

V porovnání s 18. stoletím se nepochybně zmenšil význam paláců jako literárně-uměleckých salónů a míst politických diskusí. Do roku 1830 působily tyto salony jen v šesti aristokratických rezidencích. V letech 1830 – 1863 pak ve 13 salónech, které již organizovali zástupci inteligence, paradoxně sedm jich bylo umístěno v pronajatých prostorech aristokratických paláců.

Následující etapa intenzivního rozvoje města připadla na období po porážce lednového povstání, která po roce 1864 zapříčinila významné společenské změny. Symbolem těchto změn může být skutečnost, že v centru Varšavy tehdy vznikly pouze dva nové paláce, které však nebyly budované pro aristokracii, ale pro nově zbohatlou buržoazii. Rozsáhlou neorenesanční stavbu podle projektu Witolda Lancy vybudoval na Zeleném náměstí (Plac Zielony) bohatý koželuh a známý filantrop Karol Jan Szlenkier. Na náměstí Małachowskiego byl postaven palác Leopolda Kronenberga (autoři projektu Józef Huss a Bolesław Paweł Podczaszyński). Kronenberg – nejbohatší

varšavský průmyslník – v něm provozoval společenský salón. Menší rezidence postavili i další průmyslníci. Tyto nové paláce byly především symbolem moci, opírající se o majetkové poměry, a také výrazem společenské prestiže nové buržoazie, která hrála stále významnější roli.

(autorské resumé)

